

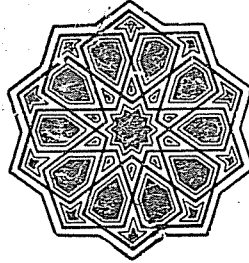
ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ANKARA ÜNİVERSİTESİ İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
TARAFINDAN YILDA BİR ÇIKARILIR

Cilt: XXXI

*FAKÜLTENİN KURULUŞUNUN 40.
YIL ÖZEL SAYISI*

İSLÂM KÜLTÜR TARİHİNDE MÛSİKİ BAŞLANGIÇTAN EMEVLERİN SONUNA KADAR

Dr. Mustafa KILIÇ
A.Ü. İlähiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi

I- Kur'ân-ı Kerim ve Mûsikî

A- Âyetler üzerinde Mûsikî ile İlgili Tefsir ve Te'viller :

Kur'ân-ı Kerimde mûsikî ile ilgili sarîh bir beyân mevcut değildir. Bununla beraber daha sahâbe devrinden itibaren, islâm âlimleri âyetlerde mûsikî ile ilgili işâret ve delâletler bulmaya çalışmışlar ve bazı lafızları bu açıdan değerlendirmişlerdir.

Burada sâdece sahâbe ve tâbi'in âlimlerinin görüşlerine temas edileceği gibi, tetkik konusu olan âyetlerle ilgili rivâyet ve açıklamalar sâdece mûsikî açısından olacak, aynı âyetlerle ilgili başka görüşlerden bahsedilmeyecektir.

”و من الناس من يشتري لهو الحديث ليضل عن سبيل الله بغير علم و يتخذها هزوا اولئك لهم عذاب أليم“

(İnsanlardan kimi de var ki, bilmiyerek Allah yolundan saptırmak ve o yolu eğlence yerine tutmak için, bâtil ve boş lafa müşteri çıkar. İşte bunlara şiddetli bir azâp vardır)¹. âyeti bu bakımdan üzerinde durulmaya değer. Çünkü Kur'ân âyetleri karşısında mûsikî ile ilgili rivâyetlerin çoğunu bu âyetin tefsirinde buluruz.

Ebû Ümâme²'nin rivâyetine göre: bu âyetin nüzülü ile ilgili olarak Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Kayneler alıp satmayınız, onlara hiçbir şey öğretmeyiniz; onlardaki ticârette hayır yoktur, onlardan kazanılan para haramdır; ”و من الناس من يشتري لهو الحديث“ âyeti bu gibiler hakkında nâzil olmuştur³”. Hz. Ayşe (58) de, Hz. Peygamberin “Allah,

1 Lokmân sûresi: 6.

2 el-İsâbe, II, 175.

3 Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr V, 159; Şevkânî, Neylu'l-evtâr, VIII, 98; Âlûsî, Rûhu'l-ma'ânî, c: 21, s. 60; et-Tâc, V, 260; İbn Kesîr, Tefsir, III, 442; Ebû Ümâme'nin rivâyetini Tirmizî garib olarak vasıflandırdığı gibi, isnâdındaki Ali b. Yezid'i de zayıf addeder.;

kayne edinmeyi, onu satmayı, ondan kazanılan parayı, onu öğretmeyi ve onu dinlemeyi haram kılmıştır.” dedikten sonra mezkûr âyeti okuduğunu rivâyet etmiştir⁴. İbn Abbas’tan da⁵ nakledilen ve meşhur olan rivâyete göre bu âyet, kayne satın alıp, müslüman olmak istiyen kimseleri ona götürerek yedirip içirmesini ve şarkı ile eğlendirmesini emreden ve onlara, bu, Muhammed (a.s.)’in seni kendisine çağırduğu namaz, oruç gibi şeyden daha iyi değil mi, diyen Nadr b. Hâris (2/624), başka bir rivâyette de inananlara kötü söz sarfederek teğannî eden câriyeler besliyen İbn Hatal? hakkında nâzil olmuştur⁶. İbn Abbas (68)’ın, Kureyşten bir adam⁷ dediği bu olabilir. Tâbi’inden Hasan Basrî (110) de bu âyetin mûsikî ve mûsikî âletleri hakkında nâzil olduğunu söylemiştir⁸.

Bununla berâber, bu âyetin, peygamberlere âid kıssaları ve eski rivâyetleri ihtivâ eden kitapları alıp satan, o kissa ve rivâyetlerin daha üstün olduğunu iddia ederek Kur’ân-ı Kerîm’e karşı koyan bazı kimse-ler hakkında nâzil olduğunu, mûsikî dinliyen herkesin Allahın âyetlerini alaya almayacağını, böylece bu âyetin mûsikî ile ilgisi olmadığını ileri sürenler de olmuştur⁹.

Nüzûl sebebi ile ilgili görüşlerden bulabildiğimizi kaydettiğimiz âyetin mûsikî ile ilgili tefsir ve te’viline gelince, İbn Ömer (73/692)’in nakline göre, Hz. Peygamber, bâtil söz ticâreti yapanları, bir dirhem tasadduk etmeye gönülrâzı olmayın, oyun, eğlence ve bâtil şeylerle kazanç elde edenler olarak, tarif etmiştir¹⁰.

Sahâbe âlimlerinden İbn Mes’ûd (32/653)¹¹, İbn Abbas (68/687)¹², Câbir b. Abdillâh¹³ (78/697), İbn Ömer¹⁴, Tâbi’inden ise Sa’îd b. Cübeyr (95/714)¹⁵ Mücâhid (104/722)¹⁶, İkrime (105)¹⁷, Katâde (118/736)¹⁸,

4 Süyûtî, ed-Dürrül-mensûr, V, 159; Âlûsi, Rûhu’l-meânî, c. 21, s. 60; et-Tâc, V, ay.; Hüveyrî, Nihâyetü’l-ereb, IV, 134.

5 Süyûtî, age., ay.,

6 Âlûsi, age., ay.; VI, 463.

7 Süyûtî, age., ay.; V, 159; Makdisî, Kitâbu’s-semâ’, 28-b. 3

8 İ. Kesir, III, 442.

9 İbn Abdirabbih, el-İkd, c.: 7, s. 9.

10 Makdisî, age., 28-a.

11 el-Msbâh, 99-b; İbn Kesir, Tefsir, III, 441; Âlûsi, age., ay; Şevkânî, Neylu’l-evtâr, VIII, 100; Başmil, İskâtü’r-, ru’â, 27.

12 el-Msbâh, ay.; İbn Kesir, age., ay.; Süyûtî, age., ay.; Şevkânî, age., ay.; Makdisî, age., 27-b, 28-a.; Başmil, age., ay.

13 İbn Kesir, age., III, 441.

14 Başmil, age., ay.

15 el-Msbâh, ay.; İbn Kesir, III, 442.

16 el-Msbâh, ay.; Süyûtî, age., ay.; İbn Kesir, age., ay.; Başmil, age., ay.

17 aynı kaynaklar.

18 el-Msbâh, ay.

İbrahim en-Neha'i (96/715)¹⁹, Dahhâk (105/723)²⁰, Ebû Ümûme²¹, Mekhûl (112/730)²², Hasan Basrî²³, Caferi Sâdık (148/765)²⁴, Amer b. Şurayb (118/736)²⁵, Atâ (114/732)²⁶ gibi birçokları âyetteki "lehv el-hadis" ifâdesini mûsikî ve onu dinlemek vb. manâsında tefsir etmişlerdir.

Ayrıca İbn Abbas lehv el-hadis alış-verişini, şarkıcı câriye satışı olarak anlamış²⁷; İbn Mes'ûd'la tâbi'inden Mücâhid ise, bu alış-verişi yapan kimseyi, gece veyâ gündüz şarkı söyliyeni câriye satın alan şahıs olarak düşünmüşlerdir²⁸. Yine Mücâhid, lehv el-hadis ibâresini, şarkıcı erkek kadın, onları ve her çeşit bâtılı dinlemek manâsında te'vil ettiği²⁹, Hasan Basrî de, musikî ve musikî âletleri manâsında³⁰; Mekhûl ise çalgıcı câriyeler³¹ olarak düşünmüşlerdir.

2- "أفئن هذا الحديث تعجبون و تضحكون و أنتم سامدون"

(Bu Kur'âna mı şaşıyorsunuz; bir de gülüyorsunuz da ağlamıyorsunuz. Siz kafa tutan gâfillersiniz).³² âyetindeki "سامدون" lâfzı kibirlenmek, hayrete düşmek, dili tutulmak... gibi manâlara gelmekle beraber tegannî manâsını da ihtivâ eder. Nitekim İbn Abbas, Yemenlilerin dilinde³³ veya Himyer halkının dilinde³⁴ bu kelimenin musikî manâsına geldiğini söylemiş ve âyeti, Kur'ân'ı dinledikleri zaman, müşriklerin, kendilerini onun tesirine kaptırmamak için, şarkı söyleyip oynadıkları, şeklinde manâlandırmıştır³⁵. İbn Mes'ûd da musikî manâsında tefsir etmiştir³⁶. Tâbi'inden İkrime (105/723) Himyer dilinde³⁷ ve Mücâhid

19 Süyûtî, ed-Dürri-Mensûr, 5. 159; el-Misbâh, ay.

20 el, Misbâh, ay.

21 el-Misbâh, ay.

22 el-Misbâh, ay.; İbn Kesir, age., ay.,

23 el-Misbâh ay.

24 el-Misbâh, 99-b.

25 İbn Kesir, Tefsir, III, 442.

26 Süyûtî, age., ay.; el-Misbâh, ay.

27 Süyûtî, age., ay.

28 Süyûtî, age., V, 160; Âlûsî, Rûhu'l-ma'ânî, c. 21, s.: 59.

29 Süyûtî, age., ay.; Âlûsî, age., VI, 443.

30 Süyûtî, age., ay.; Şevkânî. Fethu'l-kadir, IV, 226.

31 Süyûtî, age., V, 159; Âlûsî, c.: s. 59.

32 Necm sûresi 59-61.

33 Süyûtî, age., VI, 132; İbn Kesir, age., IV, 360; Âlûsî, c.: 27, s.: 72.

34 Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb, IV, 134; el-Misbâh, 100-a.

35 Süyûtî, age., ay.

36 Nüveyrî, age., ay.

37 Süyûtî, age., ay.; Âlûsî, age., ay.; İbn Kesir, age., ay.; el-Misbâh, ay.

(104/722) Yemen dilinde³⁸ aynı kelimenin musikî manâsına geldiğini nazar-ı itibara alarak, âyeti anlamaya çalışmışlardır. Bunun dışında İbn Abbas'ın aynı kelimeyi lehv ve bâtil manasında alarak âyeti, oyalanıp Kur'ândan yüz çeviriyorlar³⁹, Katâdenin de "gaflet ediyorlar"⁴⁰ şeklinde tefsir ettikleri nakledilmiştir.

3- Allah'ın, İblis'e "استغزمن استطعت منهم بصوتك" (İnsanlardan gücün yettiği kimseleri sesinle kaydır)⁴¹ hitabındaki "بصوتك" lâfzını da Mücâhid, musikî ve musikî âletleri, eğlence ve bâtil manâlarında değerlendirmiştir⁴².

4- "وإذا راوا تجارة أولهوا انفضوا اليها وتركوك قائماً قل ما عند الله خير من اللهو ومن التجارة"

(Bir ticâret veya eğlence gördüklerinde ona fırladılar da seni ayakta bıraktılar; de ki, Allah katında olan sevap eğlenceden de ticaretten de hayırlıdır.)⁴³ âyetinin nüzül sebepleri arasında Dıh-yetü'l-Kelbî (45/665)nin, müslüman olmadan önce, bir cuma vakti ticaret kervanı ile Medine'ye gelmesi sebebiyle yakınlarının davul çalarak ve şenlik yaparak karşılamaları üzerine, hutbe dinliyen müslümanların Hz. Peygamberi yalnız bırakıp eğlenceye koştukları için, Allah'ın, bu âyeti müslümanlara itâb olarak inzâl buyurduğu nakledilir.

Câbir b. Abdillâh (78/697)'den rivâyet edilen bir habere göre de bu âyet, bir nikâh şenliğinin mescidin önünden geçtiğini işiten mü'minlerin hutbe dinlemeyi bırakıp eğlence ve ticârete koşarak Hz. Peygamberi ayakta bırakmaları üzerine Allah'ın bu âyetle mü'minleri itâb ettiği rivâyet edilir⁴⁴.

5- "والذين يشهدون الزور" (Onlar ki yalana şahitlik ederler...)⁴⁵ âyetindeki "الزور" lâfzını Tâbi'inden Mücâhid, mûsikî olarak tevîl etmiştir⁴⁶.

38 Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb, IV, 134.

39 Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, VI, 131, 132.

40 Süyûtî, age., VI, 132.

41 İsrâ sûresi: 64.

42 Süyûtî, (ed Dürrül Mensûr) IV, 192; el-Misbâh, 100-a, Nüveyrî, age., ay.

43 Cüm'a sûresi: 11.

44 Süyûtî, age., VI, 221.

45 Furkân sûresi: 72.

46 Nüveyrî, age., IV, 136.

6- “يزيد في الخلق ما يشاء” (Allah yarattığı şeylerde dilediğini ziyade eder)⁴⁷ âyetindeki “مايشا” ifadesini ses güzelliği –veya güzel ses– olarak tefsir edenler olmuştur⁴⁸. İbn Abbas⁴⁹, tâbi’inden Zührî (124/742)⁵⁰ ve İbn Cüreyc⁵¹... gibi.

7- “فم في روضة يجبرون” (İşte onlar bir bahçede nimetlenir ve neşelenirler⁵². âyetinin tefsirinde, Yahya b. Ebikesir, “يجبرون” kelimesini, Hz. Peygambere habr nedir, diye sorulduğu zaman “lezzet ve semâdır” cevâbını verdiğini naklederek⁵³ ennette mûsikî dinlemek manâsında açıklamıştır⁵⁴. Ebû Hüreyre (59/679) nin rivâyet ettiği bir hadiste de “Cennete girenlerin orada, kökü altın, meyveleri de inci ve zeberced olan bir ağaçtan rüzgârın, dallarını hareket ettirmesiyle meydana gelen ve daha güzelini duymadıkları bir ses işitecekleri”⁵⁵ rivâyet edilmiştir.

B- Kur’ân Ayetlerinin Güzел Sesle Okunması

Kur’ân’ın güzel ses ve teğannî ile okunmasına gelince, Kur’ân’ı Kerimin ifade ve üslûb güzelliği icâz derecesinde olduğu gerçeğine binâen güzel sês ve teğannînin ona yeni bir değer kazandıracağı düşünülemez. Ancak, dinleyenler üzerindeki tesiri bakımından güzel ses ve teğannî üzerinde durulabilir. Bu manâda Hz. Peygamber, “Kur’ânı seslerinizle güzelleştiriniz”⁵⁶. “Çünkü güzel ses Kur’ânın güzelliğini artırır”⁵⁷. buyurmuştur. Hz. Peygamberin “Kur’ânda teğannî etmeyen bizden değildir” buyurduğu da rivâyet edilmiş⁵⁸ ise de Süfyân b. Üveyne (198/814) gibi bazı bilgiler bunu istiğnâ manasında anlamaya çalışmışlardır.⁵⁹.

47 Fâtır sûresi 1.

48 Nablûsî, İzâhudelâlat, 46; İbn Abdirabbih, el-Ikd, IV, 159.

49 Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, V, 244.

50 Süyûtî, age., ay.; İbn Kesir, Tefsir, III, 546; Farmer, A History of Arabian Music, 22: Beyzâviden naklen.

51 İbn Kesir, age., ay.

52 Rûm sûresi 15.

53 Süyûtî, age., V, 153.

54 İbn Kesir, age., III, 428.

55 A. Teymur Paşa, el-Mûsikî ve'l-ğınâ Inde'l-Arab, 13: Sal'ebinin tefsirinden naklen.

56 Nablûsî, age., ay.; İbn Teymiyye, Mecmûatü'r-Resâil, 288.

57 Nablûsî, age., ay.

58 İbn Teymiyye, age., ay., Okiç, T., K.K. Uslûb ve Kurâatı 17 el-Mufaddal, K. el-melâhî

59 el-Mufaddal, age., 5, 6.

Enes b. Mâlik (93 /712)'in rivâyet ettiği bir hadiste ise Hz. Peygamber" "Her şeyin bir zineti vardır, Kur'ân'ın zineti de güzel sesdir. Güzel ses, Allahın, sahibine, diğer insanlardan fazla olarak ihsandır." buyurur⁶⁰. Ebu Hüreyrenin rivâyet ettiği bir başka hadiste ise Hz. Peygamber "Allah, peygamberin güzel sadâ ile teğannî ederek Kur'ân okumasına izin verdiği kadar hiçbir şeye izin vermedi." buyurmuştur⁶¹. Buna yakın bir manâ yine Hz. Peygamberin dilinden şöyle ifade edilmiştir: "Allah, güzel sesli bir adama, Kur'an okuması için, kayne sahibinin izin vermesinden daha kuvvetli izin verir"⁶².

Bütün bu ve benzeri rivâyetlere rağmen, Kur'ân âyetlerinin, ilk defa ne zaman teğannî ile okunduğu kesin olarak belli değildir. Süyûtî (911 h.), Kur'ân kırâatında mûsikî nağmeleri icad edenler hakkında Hz. Peygamberin şöyle buyurduğunu nakleder: "Onların da onların yaptığandan hoşlananların da kaplı bükülmüştür (meftûletün kulûbühüm)"⁶³ Bu rivâyet, daha Hz. Peygamber hayatta iken Kur'ân âyetlerinin teğannî ile okunduğunu gösterir. Hz. Peygamberin Mekke fethi esnâsında Fetih suresini gınâ ile okuduğu⁶⁴, ashabdan birinin Nisâ sûresini okurken dinleyip "Her Ümmet ten peygamberlerini birer şâhid getirdiğimiz ve seni de onların üzerine bir şâhid yaptığımız zaman bakalım kâfirlerin hali ne olacak?"⁶⁵ âyetine gelince "yeter!" diyerek gözlerinden yaşlar akmaya başladığı⁶⁶ rivâyetlerinin yanında Süyûtî, ilk teğannî ile okunan âyetin "أما السفينة فكانت أما السفينة فكانت" (ama gemi denizde çalışan yoksullara aitti.)⁶⁷ âyeti olduğunu söyler⁶⁸. Hz. Peygamberin azathı Ubeydullah b. Ebî Bekre (79 /698) nin Kur'ân âyetlerini ilk defa melodi ile okuyan kimse olduğu⁶⁹ da bu nevi rivâyetler arasındadır.

C) Kur'an'ın Makamla Okunması Hakkında Selefin Görüşü:

Hz. Ömer (23 /644), Ebu Mûsâ'el-Eş'arî (44 /665)'nin Kur'ân âyetlerini teğannî ile okuyuşu gibi okuyabilenlerin öyle yapmaları gerek-

60 Nâblûsî, İzâhu'd-delâlât, 46.

61 İslâm Mecmuası, I, 8.

62 Makdisî, Kita'bü's-semâ, 8-a; Gazâlî, İhya, 141.

63 Süyûtî, el-İtkân, I, 103.

64 İslâ Mec., I, 8.

65 Nisâ Sûresi, 41.

66 İbn Teymiyye, Mecmua, 282.

67 Kehf Sûresi, 79.

68 Süyûtî. a.g.e.,

69 Farmer, A History of..., 60.

tiğini söylemiş ve Ukbe b. Âmir (58/678)'in kiraâtı esnâsında da ağlamıştır⁷⁰.

Daha sonra Atâ b. Ebî Rebâh (114/732) bunda bir beis görmemiş⁷¹ Said b. Müseyyeb (94/713), Said b. Cübeyr (95/714), Kasım b. Muhammed (107/725) ve İbrâhim en-Neha'î (96/715) ise bunu hoş karşılamamışlardır⁷². Hasan Basrî (110/728) de Hz. Peygamberin, Kur'an okunurken, cenâzede ve savaş esnâsında yüksek sesi kerih gördüğünü söyliyerek⁷³ bu fikri destekler görünür.

II- Sünnette Mûsikî

A) Güzel Ses Karşısında Hz. Muhammed

a- Peygamberlerin Güzel Sesli Oluşu ve Hz. Dâvud

Hz. Peygamberin bir hadisine göre, Allah, sesi güzel olmıyan bir peygamber göndermemiştir⁷⁴. Dâvud Peygamber ise sesinin güzelliği ile bilhassa şöhret bulmuştur. Rivâyet edildiğine göre Hz. Dâvud, haftada bir gün Beytül-mukaddes sahrasına çıkar ve gür sesle zebûr okurdu. Bu esnada insanlar etrafına toplandığı gibi, kurtlar ve kuşlar da onun Zebûr okuyuşunu dinlemek için toplanırdı⁷⁵. Abdullah b. Umeyr el-Leysi ise Hz. Dâvudun bir mi'zefesi olduğunu, Zebûr okurken onu da çaldığını, hem ağlayıp hem ağlattığını rivâyet eder⁷⁶.

Bir hadiste de, Kıyâmet günü, Allahın, Hz. Dâvud'u, Arşınayağı yanında durdurup, "ey Dâvud, bu güb o gür sesinle beni temcid et!" buyuracağı rivâyet edilmiştir⁷⁷.

İsrâfil'in sesi ise, teğanniye başladığı zaman, gök ehline, niyâz ve tesbihlerini bıraktıracak kadar ve Allah'ın, daha güzelini yaratmadığı bir sestir⁷⁸.

b- Hz. Peygamberin, Güzel Sesini Övdüğü Sahâbiler.

Hz. Peygamber, Ebu Musâ'el-Eşarî (44/665)'nin, bir gece, güzel sesle Kur'an okuduğunu işitince "Gerçekten buna Hz. Davudun mizmarların-

70 İslâm Mecmuası, I, 8.

71 el-Mufaddal, Kitâbu'l-melâhî, 6.

72 İslâm Mecmuası, I, 8.

73 Şerh i Siyeti Kebir Tercemesi, I, 50.

74 Gazâlî, İhyâ, Kita'bü's-üs-semâ, 141.

75 A. Teymur, el-Mûsikî ve'l-gnâ, 14.

76 el-Mufaddal, age. 6.

77 A. Teymur, age., ay.: Sa'lebînin tefsirinden naklen.

78 A. Teymur, age., 12.

dan biri verilmiştir.”⁷⁹ buyurmuş, bir başka rivâyette de “لقد اوتيت” = Gerçekten bana (sana) âl-i Dâvud’un miz-mârlarından biri verilmiştir.) diyerek, mezkûr sahâbiyi taltif etmiştir⁸⁰.

Ebû Mûsâ’el-Eş’arî’nin sesinin güzelliği hakkında ashâbdan Ebû Osman en-Nehdî (67/686) de, onun kırâat esnâsındaki sesinden daha güzel bir sesi, ne bir zil (veya telli saz) ne bir ud ne de bir veterden dinledim⁸¹, eğer sabah namazı kıldırırken bulsak, sesinin güzelliğinden, el-Bakara sûresini okumasını temennî ederdik⁸², der.

Üseyd b. Hudayr (20/641)ın Kehf sûresini okuduğu zaman meleklerin onu dinlemek için akın akın yer yüzüne idikleri de sahih rivâyetler arasındadır⁸³.

c- Hz. Peygamberin Kınadığı Sesler

İbn-i Ömerin rivâyetine göre, Hz. Peygamber şarkı söylemekten ve onu dinlemekten nehyetmiştir⁸⁴. Bunun gibi, ölülerin ardından feryâd ederek ağlamayı da “savt-ı fâcîr” diye tavsif etmiştir. Bir gün, Rasûlullah, Abdurrahman b. Avf (32/652)’la beraber nahle’ye gider. Görür ki oğlu İbrahim derin derin nefes almaktadır. Kucağına alır. Bu esnada gözlerinden yaş boşanır. Abdurrahman b. Avf, yâ Rasûlullah: “ağlıyor musun yoksa, hani insanları ağlamaktan nehyediyordunuz”? deyince, Rasûlullah, “Ben ağlamaktan men’etmedim; ancak kötü ve fitneye sebep iki sestten insanları nehyettim; birisi, çalgı aletleri, oyun ve eğlence nâğmeleri sırasında çıkarılan ses, diğeri musibet anındaki yüz göz parçalayarak çıkarılan âh ü figandır.” buyurdular⁸⁵. Ancak Makdisî bu hadîsin isnâdında za’f dolu ve münkeru’l-hadis râvilerin bulunduğunu kaydeder.

Bir başka yerde, iki sestten birinin, müzik sesi olduğu (savtu’l-ğınâ) sarâhaten zikredilir⁸⁶. Nihayet mesele biraz daha değişik ifade ile şöyle aydınlatılır: “Dünya ve ahirette iki mel’un ses: 1- Müzik dinlerken çı-

79 İbn Tesir, Tefsir, III, 256; Gazâlî, İhyâ, Kita’bü’s-Sema’, 141; el-Mısbâh, 108-b; İbn Teymiyye, Mec müatür-Resâil 298; İslâm Mec., I, 8.

80 İbn Abbâdrabbih, el-İkdu’l-ferid, c.: 7, s.: 4; A, Teymur, el-Mûsîkî ve’l-Cinâ 143.

81 İbn Kesir, age., III, 526; IV, 434; İbn Abdilberr, el-İstî’âb, IV, 148.

82 İbn Abdilberr, age., IV, 148.

83 İbn Teymiyye, Mes’elâtü’s-semâ’, 43-a.

84 Muhammed el-Hâmid, Hükmu’l-İslâm fi’l-ğınâ, 10.

85 Başmil, İskâtü’r-ru’â, 34; Süyûtî, ed-Dürrül-mensûr, V, 160; Hz. Hasan aynı fikri savunur; ayrıca bk.: Makdisî, Kita’bü’s-semâ, 37-b; el-Mısbâh, 101-a Nüveyrî, Ni-hâyetü’l-ereb, IV, 135.

86 Şerhu Siyeri Kebir Tercemesi, I, 53.

karılan ses, 2- Musîbet anındaki çağırıp bağırma (ağıt)⁸⁷. ma kdiside ravilerden birinin uydurmacı olduğu kayıtlıdır. Hayvanlara -bilhassa cihâd zamanı- çan takılmasını da Hz. Peygamber hoş karşılamamış ve çan takılmış bir deveyi görünce, "İşte şeytan biniti." buyurmuş⁸⁸, başka bir hadiste de "İçinde çan takılmış develer bulunan kervana melekler yoldaşlık etmez." demiştir⁸⁹.

d- Cennet Müsikisi

Ebu Hüreyre der ki, bir adam yâ Rasûlallah! ben güzel sestem hoşlanan bir kimseyim, Cennette güzel ses var mı? diye sormuştu. Hz. Peygamber," Evet, nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin olsun ki, Allah, Cennetteki bir ağaca, "Dünyada bana ibadet ve beni zikretmek suretiyle, barbat ve mezâmîr çalmaktan kendini alıkoyan kullarıma dinlet" diye vahyedecek; bunun üzerine, o ağaç, Allahı tesbih ve onu takdis eden bir ses yükseltecek ki, yaratılmışlar benzerini işitmemişlerdir, buyurdu⁹⁰.

Bir başka haberde de, Cennette bir takım ağaçlar var ki, üzerlerinde gümüşten çanlar takılıdır. Cennetlikler dinlemek istedikleri zaman Allah, Arş'ın altından bir rüzgâr gönderir, mezkûr ağaçlara isabet edince, üzerlerindeki çanlar öyle bir sesle hareket ederler ki, eğer dünya insanları onu işitseydi, neş'eden çıldırırlardı⁹¹.

Ebu Mûse'l-Eş'arinin rivâyet ettiği bir hadiste de, Hz. Peygamber gınâ sesini can kulağıyla dinleyenlerin, Cennette, cennetliklerin kârilerinden müteşekkil rûhânîler grubunu dinlemelerine müsaade edilmeyecektir, buyurmuştur⁹².

Câbirden rivâyet edilen şu hadiste ise, Allah, Cennette güzel ses dinletmeye melekleri memur etmiştir. "Kıyâmet günü, Allah, -dünyada iken- kulaklarını ve gözlerini Şeytan mizmarlarından sakınanlar nerededirler? Onları ayırınız, buyuracak; sonra onlar, misk ve anber kokuları içinde ayrılacaklar, bunun üzerine, Allah, meleklerle, "benim tesbihimden, tahmîdimden ve tehlimimden bunlara dinletiniz." derdemez, onlar öylegüzel seslerle Allahı teshib edecekler ki, dinliyenler daha önce

87 Makdisî, Kitâbü's-Semâ, 34-b; Muhammed el-Hâmid, Hukmü'l-İslâm fi'l-Gınâ 12.

88 Şerhu Siyeri Kebir Tercemesi, I, 49.

89 age., I, 50.

90 Süyûtî, ed-Dürrü'l-mensûr, V, 153; A. Teymur, el-Müsikî ve'l-ğınâ, 12.

91 A. Teymur, age., ay.

92 Süyûtî, age., ay.; Muhammed el-Hâmid, Hukmü'l-İslâm, 14: rûhânîlerin kim olduğunu bildiren kısım yoktur.

benzerini asla işitmemiş olacak⁹³, Aynı fikri Mucâhid, Hz. Peygambere isnâd etmeksizin, beyân ederse⁹⁴ de sem'iyâtta, ancak nakille söz söylenebileceği bir kaidedir.

Bir gün bir bedevî, "Yâ Resûlallah! Cennette hiç semâ var" mı?, diye sorar. Hz. Peygamber de şöyle cevap verir: "Evet, ey bedevî, gerçekten Cennette bir nehir var ki, iki kıyısında, ince belli, çekik karınlı, bembeyaz cariyeler, yaratılmışların, benzerini asla işitmedikleri nağmeler (asvât) terennüm ederler, İşte Cennet ehlinin en güzel nimeti budur."⁹⁵

B- Asr-ı Saâdette Eğlence Mûsikîsi

a- Mûsikî ve Mûsikî Aletleri Dinlemenin Sünnette Yeri

Hz. Peygamberin, mûsikî hakkında, "Gınâ kalbde nifak bitirir⁹⁶, suyun ekin⁹⁷-veya sebze⁹⁸- bitirdiği gibi." buyurduğu rivâyet edilir. Ebu-Hüreyre (59/679), Enes b. Mâlik (93/712), İbn Mes'ûd (32/653)... dan rivâyet edilen bu hadisi, büyük hadis otoritelerinden Deylemî, zaif addettiği gibi, İbnü'l-Kettân, sahih olmadığını, İrâkî de isnâd zincirinde ismi bilinmiyen bir râvî bulunması sebebiyle merfû addedilemeyeceğini söyler⁹⁹.

Aynı mahiyette, Ebû Ümâmenin rivâyet ettiği bir başka hadiste, Rasûlullah şöyle demiştir: "Nefsim kudret elinde olan Allaha yemin olsun, sesini şarkı ile yükselten hiç bir kişi yoktur ki, susuncaya kadar onun iki omuzuna iki şeytan oturmuş olmasın¹⁰⁰". Aynı hadisin değişik bir ifadesi de şöyledir: "Sesini şarkı ile yükselten hiçbir kimse yoktur ki, Allah ona iki şeytan göndermiş olmasın. O iki şeytan iki omuzuna oturur ve susuncaya kadar ökçeleriyle onun göğsünü döverler¹⁰¹, veya ayaklarıyla.."

93 Süyûtî, ed-Dürri'l-mensûr, V, 153.

94 Süyûtî, age., ay.

95 A. Teymur, el-Mûsikî ve'l-gına..., 12.

96 Alûsî, Rûhu'l-maânî, c.: 21, s.: 60; Şevkânî, Neylü'l-evtâr, VIII, 100; Makdisî, Kitâbu's-semâ 35-b, 39-b; Tâc, V, 260; Başmil, İskâtür'-ru'â, 32.

97 Tâc, V, 260.

98 Gazâlî, İhyâ, kitâbu's-Semâ, 165; el-Misbâh, 101-b; Osman Zeki, Tarîkat-i Muhammediyye tercemesi, 337; Muhammed el-Hâmid, Hükmü'l-İslâm fi'l-Gınâ, 12.

99 Alûsî, age., ay. ayrıca bk. Makdisî, age., 39-b.

100 Makdisî, age., 39-a vd.: Müellif bu hadisin isnâdındaki Seleme hakkında ve Kasım b. Abdurrahman hakkında hadis otoritelerinin tenkidlerini, Başmil, age., ay.

101 Süyûtî, age., V, 159; Gazâlî, age. ay.; Nâblûsî, 30; Alûsî, 12, 60; Nüveyrî, IV, 134; el-Misbâh, 100-b; Muh. el-Hâmid, a.ge. 12.

Bir başka hadiste zikredildiğine göre, Hz. Peygamber, bir ses işitir ve o sesin sahiplerinin kim olduklarını sorar. Muâviye b. et-Tâbût ve Rifâ'a b. Amr et-Tâbût olduklarını öğrenince, o halin kötülüğünü belirtmek için "Allah, onları fitnede eski hallerine çevirdi ve gazabla ateşe yuvarladı"¹⁰². Buradaki eski halden maksat, İslamdan evvel ki Câhiliyye hâli olabilir. Diğer bir ibârede ise "Allahım, onları fitnedeki eski hallerine çevir."¹⁰³ şeklindedir. Burada ise dua ifadesi ile söylendiği için, buldukları halden evvelki İslâmî yaşantılarının olması düşünülebilir. Zira Rasûlullah'ın genel irşâd metodu, bilhassa ashâbı kirâm için, beddua yerine islâh temennâsi şeklindedir.

Bu rivâyetler ve benzerlerinde tegannî mutlak olarak işlenmişse de kaydedeceğimiz diğer hadis ve haberlerden, bu rivâyetlerin, genel ahlâk ve âdâba aykırı ve süflî temâyüllere imkân veren tegannîler hakkında söylenmiş oldukları kolayca anlaşılır. Üstelik dipnotlarda arasına kaydedildiği gibi, mezkûr hadislerin sıhhat dereceleri de münâkaşalıdır. Delil olmak bakımından fiilî sünnet de, takrîr-i nebevî de hadisler kadar kuvvetlidir. Bu noktadan hareket ederek, Hz. Peygamberin tasvib ve teşvik ettiği örneklere geçebiliriz.

Sâib b. Yezîd (91/710)'den¹⁰⁴ nakledildiğine göre, bir kadın Rasûlullah'a gelmişti. Rasûlullah Hz. Ayşe (58/678)'ye, onu tanıyıp tanımadığını sordu. Hz. "Ayşenin", bilmiyorum, demesi üzerine, "Bu falanların kaynesidir" dedi ve "Herhalde sana şarkı söylemesini arzu edersin?" diye ilâve etti¹⁰⁵. Sonra kadına bir tabak verdi¹⁰⁶. Kadın onu çalmaya başlayınca güzel okuyuşu karşısında- "Şeytan burnuna üflemiştir." buyurdu¹⁰⁷.

Bir başka gün de Hz. Peygamber, şarkı söyleyen bir câriyeye rastlamıştı. Kadın tegannî esnâsında: "هل على ويحك - ان لهوت من حرج" (söyleyin Allah aşkına, eğlenirsem günah mıdır?) mısralarını söyleyince Hz. Peygamber, "Günâh olmaz inşallah" buyurarak espri yapmıştır¹⁰⁸. Bu hâdise her halde Hassân b. Sâbit (54/674)'in evinde cereyan eder. Hz. Peygamber, yanında ashâbdan bir grupla Hassânı ziyârete gelmişti.

102 Makdisî, Kitâbu's-es-semâ, 37-b vd.

103 Makdisî, age., ay.: hadislerin münker olduğunu kaydeder.

104 Kettânî, et-Terâfî bu 'l-İdâriyye, II, 135.

105 Kettânî, age., ay.; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 449.

106 Ahmed b. Hanbel, age., ay.

107 Ahmed b. Hanbel, age., ay.; Kettânî, age., ay.: müellif, Nese'l'den tamamladığı bu kısmı, kendisinin istifade ettiği kaynağın için kaydetmemiş olduğuna dikkati çeker.

108 İbn Abdîrabbih, el-İkd., c.: 7, s.: 8.

Hassân'ın Şîrîn¹⁰⁹ adında bir câriyesi onlara üd çalıyordu. Hz. Peygamber içeri girince, ne izin vermiş, ne yasak etmişti. Hz. Peygamber, Şîrîne doğru ilerlerken o, bu mısraları okuyormuş. Hz. Peygamber, tebessüm ederek mezkûr cevâbı vermiştir¹¹⁰.

Bunun gibi yine Hz. Peygamberin huzurunda bir genç:

“ اقبلت فلاح لها - عارضان كالسبيح ”
 “ ادبرت فقلت لها - والفؤاء في وهج ”
 “ هل على ويحكيا - ان عشقت من حرج ”

(Bana doğru gelince, iki yanağı akik taşı gibi parladı, dönüp giderken ona, kalbim alevler içinde, dedim. Söyleyin Allah aşkına, aşık olsaydım günah mı?) mısralarını okurken Hz. Peygamber, yine, “hayır” diyerek latife yapmıştır¹¹¹.

Ümmü Nebî¹¹² der ki, Neccârôğullarından bir câriyemizi evlendirirken o kabîlenin kadınları arasında def çalarak şu mısraları okuyordum:

“ أتيناكم أتيناكم - فحيوننا مُحَيِّمِكُمْ ”
 “ ولولا الذهبُ الا حمر - ما حلتُّ بوادِكُمْ ”

Size geldik size geldik - Kutlayın ki kutlayalım
 Kırmızı altın olmazsa - Yurdunuza girmeyeyim.
 Hz. Peygamber işitince:

“ لولا الحنطة السمرا - ما سمن عذارِكُمْ ”

Esmer buğdaylar olmazsa - Şişmanlamaz yanaklarınız, diye ilâve etmemi buyurdu¹¹³.

Bir başka gün de Hz. Peygamber def sesi işitmişti. Bu nedir, diye sordu. Falan evleniyor dediler. Bunun üzerine, -tasvib makamında- “Bu nikâhtır sifah (zinâ) değildir.” buyurdu¹¹⁴.

109 Mâriyenin kızkardeşi olduğu... Farmer, A History of Arabian Music, 37.

110 Mufaddal, Kitâbu'l-melâhî, 8; Farmer, age., 26: Üsd'l-Ğâbeden; Kettânî, II, 134 vd.

111 Nâblûsî, İzâhu'd-delâle, 46.

112 Askalânî, el-İsâbe, IV, 478.

113 Askalânî, age., IV, 478; Kettânî, et'Terâtibu'l-idâriyye, II, 137.

114 Makdisî, Kitâbu's-semâ, 3-a: hadisin zayıf olduğu.

b- Şarkıcılar ve Bazı Çalgı Aletlerinin Sünnette Yeri

Lokman sûresi 6. âyetinin¹¹⁵ nüzûl sebebinde de geçtiği gibi, Ebû Ümame¹¹⁶'nin rivâyet ettiği bir hadiste Hz. Peygamber: "muğanniyeler alıp satmak da onlardaki ticârette helal olmaz; onlardan kazanılan para da, onları dinlemek de haramdır." buyurmuştur¹¹⁷. Bir başka hadiste ise, şarkıcı kadının şarkısı ve parası gibi, ona bakmanın da haram olduğu beyân edilir¹¹⁸ "Kayne meclislerine katılıp da onları dinliyenlerin kulaklarına, kıyâmet günü eritilmiş kurşun dökülecektir."¹¹⁹ Ayrıca Hz. Peygamber, köpekten kazanılan parayı ve zimâra (bir nevi neyzenlik) kazancını yasak ettiği gibi¹²⁰, "ölüp de geriye şarkıcı câriyeler bırakanların cenâzelerini kılmayınız." buyurduğu da rivâyet edilmiştir¹²¹.

"Ümmetin işlediği zaman kızıl rüzgâra çarpılmak, yere batmak veya cirkin suratlara döndürülmek¹²² gibi belâların düçâr olmalarına sebep olan onbeş haslet arasında" mescidlerde seslerin yükselmesini, kayneler ve mi'zafeler edinilmesini" de saymıştır¹²³.

Ölülerin ardından ağıt söyleyenlere, onları dinliyenlere¹²⁴; şarkıcılara ve kendisi için tegannî edilenlere Allahtan lânet dilemiştir¹²⁵. Çünkü "ilk ağıt söyleyen ve ilk tegannî eden İblistir¹²⁶.

İlgili bahislerinde tetkik edileceği gibi düğün, bayram ve benzeri sürür şenliklerinde def, davul gibi bazı çalgıları, kadınlardan dahî bazı tegannîleri dinleyen, hoşlandığını espriler yaparak ihsas eden ve güzel sesi "Allahın husûsî bir lutfu"¹²⁷ bilen Hz. Peygamberin buradaki hassa-

115 bk.: sayfa: 399.

116 Askalânî, el-İsâbe, II, 175.

117 Makdisî, Kitabu's-sema 31-b; İsnâdındaki üç şahsın ayrı ayrı, sika bir râviden naklettikleri hadisle ihticâc edilemeyeceği.; Başmil, İskâtü'r-ru'a, 32.

118 Makdisî, age., 36-b; İsnâdındaki Yezid b. Abdilmelik hakkında, Nese i, münkeru l-hadis; İbn Ma'in, "O Yezid b. Abdilme'lik bu değildir" demişler.

119 Makdisî, age., 36-a; İsnâdındaki Ebû Nuaym el-Halebinin zayıf olduğu, İbn Münbârekten rivâyet etmediği, bu hadîsi Malikten rivâyetinin cidden münker olduğu; Başmil, age., ay.; Muhammed el-Hâmid, Hükümüslâm:

120 Makdisî, age., 40-a.

121 Makdisî, age., 38-b; İsnâdında meçhul bir rûvî; Beşmil, age., ay.

122 Tâc, V, 336; Başmil, age., 31; Muhammed el-Hâmid, age., 11.

123 Makdisî, age., 37-a; Fezh b. Fudâlenin zâif ve sahtekâr olduğu; Tâc, ay.; Şevkânî, Neylu'l-Evtâr, VIII, 98; Başmil, age., 31; Muh. Hâmid, age., 11.

124 Makdisî, age. 36-b.

125 Makdisî, age., ay.; Alûsî, Rûhu'l-maâni, VI, 463;

126 Gazalî, İhya 165. Nâblûsî, A. Ganî, İzâha'd-dilâle, 29. Nüveyri, Nihayetu'l-ereb 4, 134., El-Misbah 100-b.

127 Nâblûsî, İzâhu'd-delâle, 46.

siyetinin sebebini şu hadiste buluruz: “Ümmetinden bir kısım insanlar, başlarında çeşitli çalgılar ve şarkıcı kadınlar dolaştığı halde çeşitli isimler altında içki âlemleri yaparlar. İşte Allah onları yerin dibine geçirecek¹²⁸ ve onlardan bir kısmı maymun ve domuz suratına döndürülecektir.”¹²⁹ İçki, kadın ve çalgı. Çeşitli sosyal buhranlara, aile facialarına, intiharlara, cinâyetlere yol açacak kadar zararlı olabilen üç unsur. Hemen hemen bütün ilâhî dinlerin, felsefî doktrinlerin, ahlâkî nizamların hassasiyetle üzerinde durduğu bu üç unsurdan şarkıcı kadınlar ve çalgı, mevzûmuzun hudutları içine girmektedir. İlgili rivâyetler arasında içki hakkında da söz geçmektedir. Mûsikinin estetik zevkin tatminindeki rolünü Hz. Peygamber dahî kabul etmiştir. Ancak fazilet haddini aşarsa zıddına döner, kâidesince, mûsikînin, fazilet ölçüleri dâhilinde değerlendirilmesi gerekir. Bu ölçü sınırlarını aşarak işaret ve âdî zevklere âlet edilen musikiyi Hz. Peygamber tasvib etmez ve şöyle buyurur: “Mizmârları kırmak için gönderildim.”¹³⁰ “Allah beni âlemlere rahmet olarak gönderdi ve maâzif ve mezâmîri¹³¹ ve câhiliyet devrinde tapılan¹³² putları ve salibi mahvetmeye memur kıldı¹³³”. “Ümmetinden şâhin kuşu gibi yırtıcı kuşları, ipek, içki ve çalgı âletlerini¹³⁴ helâl addedenler olacak¹³⁵, birçokları sabahlara kadar işret, oyun ve eğlence ile geceliyecekler, sonra da suratları maymun ve domuz suratına döndürülecektir. Ümmetinden birçokları da şarkıcı câriyeler (kayne) edinmeleri, çeşitli içkilere düşkünlükleri, def çalmaları ve ipek giymeleri sebebiyle helâk olacaklardır”¹³⁶.

Yine Hz. Peygamber, şarkıcı kadınların¹³⁷, çalgı aletlerinin¹³⁸, içki ibtilâsının¹³⁹, ipek giymenin¹⁴⁰ tavla oynamanın¹⁴¹ ortaya çıkmasıyle,

128 Şevkânî, Neylû'l-evtâr, VIII, 97; Başmil, İskâtü'r-ru'â, 32.

129 Şevkânî, age., ay.

130 Şevkânî, age., VIII, 100.

131 Şevkânî, age., VIII, 99.

132 Şevkânî, age., ay.; Muhammed el-Hâmid, Hükümü'l-İslâm, 10.

133 Şevkânî, age., ay.; Başmil, age., 33; Muhammed el-Hâmid, age., 10. Şevkânî'de meâzif yerine “الكبارات” (mi'zefeler ve barbatlar) tabiri, Hükümül İslâm'da da el-humûr (içkiler), ilâvesi var.

134 Ma'âzif.

135 Şevkânî, age., VIII, 97; Başmil, age., 33, 36; Muhammed el Hâmid, 12: İ. Teymiye, Mes'eletü's-Sema, 2.

136 Makdisî, Kitâbüs-semâ, 33-a vd.: isnâdında metrûku'l-hadis bir ravi.

137 Şevkânî, age., ay.; Makdisî, age., 35-a. b.

138 Şevkânî, age., ay.; Makdisî, age., 35-a.

139 Şevkânî, age., ay.; Makdisî, age., ay., 38-b.

140 Makdisî, age., ay.

141 Makdisî, age., 35-a.

insanların birbirine düşeceklerini, suratların çirkinleşeceğini ve helâk olacaklarını söylemiştir¹⁴². Bu hadisleri dinleyen ashâbdan, yâ Rasûlallah, onlar, Allaktan başka tanrı olmadığına¹⁴³ ve Senin, Allah'ın rasûlü olduğunu şâhâdet ederler mi? demeleri üzerine, "evet, hatta, namaz kılarlar, oruç tutarlar, haccederler, ama çalgı âletleri ve şarkıcı câriyeler ve defciler edindikleri, şu-çeşitli- içkileri içip de eğlence ve içkili halde domuz suratında sabahlarlar¹⁴⁴." "Nasıl ki, sizden öncekilerin, içkiyi helâl addetmeleri, çeşitli çalgıları (düfûf) çalmaları ve kayneler edinmeleri sebebiyle helâk olmuşlardır; öylece, bu ümmetten de aynı şeyleri yapanlar maymun ve domuz suratında sabahlarlar ve geri kalanları da bir fırtına silip süpürür¹⁴⁵." Kısaca "Ümmetim şu beş şeyi helâl addettiği zaman onlar için helâk muhakkaktır. Birbirleriyle çekiştikleri (telâun), içki içtikleri, ipek giydikleri, kayneler edindikleri, erkeklerin erkeklerle, kadınların da kadınlarla iktifa ettikleri zaman"¹⁴⁶.

İbn Ömer (73/692)¹⁴⁷ ve İbn Abbas (68/687)¹⁴⁸ dan rivâyet edilen bir hadiste, Hz. Peygamber, Allah'ın, "içki, kumar" gibi "kûbe" (Beyhakîye göre: davul) "غبراء" (tanbur veyâ ûd veyâ barbat), "قنين" (Habeşçe: Tanbur) ve "الزر" ¹⁴⁹ gibi çalgı âletlerini de, ümmetine haram kıldığını¹⁵⁰ beyân etmiştir.

Hz. Peygamber, def çalmayı rızık kapısı edinmeyi menetmiştir. Safvân b. Ümeyye (41/661) şöyle rivâyet eder: Amr b. Kurre, "Bana bedbahtlık yazılmıştır, ancak defimden rızıklanıyorum, günâh olmamak şartıyla şarkı söylemek hususunda bana izin ver" diye Hz. Peygambere baş vurmıştır. Hz. Peygamber, cevâben, "Hayır, sana izin vermiyorum; yalan söylüyorsun ey Allahın düşmanı, Allah sana helâl, güzel rızık vermiş, sen ise Allahın sana haram kıldığını, senin için helâl kıldığı şeylere tercih etmişsin; benden uzaklaş ve Allaha tevbe et; Bana bak, eğer bundan sonra, yapma dediğimi yaparsan, canımı yakar ve saçını keserek sürgün ederim; senin varını yoğunu Medine gençlerine yağma ettiririm; bunun gibi def çalıp şarkı okuyan densizlerden tevbesiz ölenleri, Allah,

¹⁴² Şevkânî, Neylül-evtâr, VIII, 97 Makdisî, Kitâb'ü's-semâ, 33-a vd; 38-b: İsnâdında metrükül-hadis bir Yezîd var. age.

¹⁴³ Makdisî, age., 35-a; Başmîl, Iskâtür-ruâ 32.

¹⁴⁴ Başmîl, age., ay.; Muhammed el-Hâmid, Hükümü'l-İslâm, 12.

¹⁴⁵ Şevkânî, age., ay.

¹⁴⁶ Sıddîk Hasan Han, Hüsnü'l-üsve, 355.

¹⁴⁷ Şevkânî, age. VIII, 96.

¹⁴⁸ Şevkânî, age., VIII, 98; Muhammed el-Hâmid, age. 14.

¹⁴⁹ Muhammed el-Hâmid, age., ay.: Ahmed b. Hanbelin ziyâdesi:

¹⁵⁰ Şevkânî, age., 96; Muhammed el-Hâmid, age., ay.

Kıyâmet günü, dünyâda olduğu gibi, muhannes ve çırlıçplak haşredecektir.” buyurmuştur. Beyhakî (485/1066) “Allaha tevbe et.” kısmına kadar aynen naklettikten sonra “kendine ve âliene bol helâl rızık kazan, Çünkü o, Allah yolunda bir cihaddır; sonra bil ki, Allahın yardımı tüccarların sâlihleriyle beraberdir.” kısmını ziyâde eder¹⁵¹.

Ayrıca Hz. Ayşe, Hz. Peygamberin, “Rabbim bana tanbur ve mizmarı nefyetmemi emretti.” buyurduğunu¹⁵², İbn Abbas, Resûlullahın, “ölü etini, kumarı ve kûbeyi haram kıldığını”¹⁵³, Hz. Ali, yine Resûlullahın, “def ve davul çalmaktan, zimâra sesinden nehyettiğini”¹⁵⁴ rivâyet etmişlerdir.

Ölçü nedir?

Hz. Peygamber “فصل ما بين الحلال والحام الدف والصوت في النكاح” (Helâl ve haramı birbirinden ayırma ölçüsü, nikâhta def çalmak ve savttır¹⁵⁵, “Buyurur. Bu ölçüyü şu hadis biraz daha aydınlatır: Câbir (78/697) der’ki, birgün Hz. Peygamber bir def sesi duydu ve nedir diye sordu; filân evleniyor da”, dediler. Bunun üzerine “Bu nikâhtır, sifah (zina) değildir.” buyurdu¹⁵⁶. Demek ki, zinâyâ yol açan, şehvet ve eğlence âlemlerindeki çalgılar haramdır. Hz. Ayşenin rivâyet ettiği bir hadiste de Hz. Peygamber, kalbur veya deflerle nikâhın ilân edilmesini emir buyurur¹⁵⁷.

c- Asr-ı Saâdetteki Dügün Eğlencelerinde Mûsikî

Dügün ve dügün şenlikleri, tarih boyunca camiyetlerin örf ve âdetleri arasında birbirinden farklı şekillerde devâm edegelmiştir. Her cemiyet, kendine göre ayrı bir ihtimam göstermiş, ve özenmiştir.

İslâmdan önce de arapların kendine has dügün âdetleri ve şenlikleri vardı. Hz. Peygamber, çıkıp yeni bir hayat görüşü ortaya atınca çevresindeki dügün ve sair âdetler için de farklı şekiller tarif ediyor, bunlardaki aşırılıkları kırmak ve eksiklerini yetirmek suretiyle daha iyi olanlarını gösteriyor, halkın arasına girerek olayları yakından izliyordu.

151 Muhammed el-Hâmid, Hükümü'l-islâm, 13.

152 Makdisî, Kitabü's-simâ, 33-b: isnâdında münkeru'l-hadîs veyâ zâif bir adam var

153 Muhammed el-Hâmid, 10.

154 Şevkânî, Neylu'l-evtâr, VIII, 100.

155 Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 418; Şevkânî, age., VI, 187; Ebu Dâvud hariç diğer kütübü aitte ashâbından; Makdisî, K. es-Semâ, 16-a: Muslim, Nese'i ve İbn Mâce'den sahîh olarak.

156 Makdisî, age., ay.

157 Şevkânî, age., VI, 187: hadîsin metruk veyâ garîb olduğu; isnâdındaki İsa b. Meymûnun hadîsleri taz'if ettiği. (Nikâh şenliği bahsinde geniş tafsilât)

Rasûlullahın bu sahadaki peygamberlik sonrası icrâatına geçmeden, gençliğine ait bir hatırasını kendi dilinden dinliyelim: Hs. Ali (40/660), Hz. Peygamberden şunu dinlediğini anlatır: “Câhiliye ehlinin yaptığı şu ikiden başka hiçbir şeyi aklımdan geçirmedi; o ikisinden de Allah kasedtiğimi şeyle aramı açtı; ben de bir daha, peygamber oluncaya kadar hiç aklımdan geçirmedi.: İki mesele de şu: Kureyşten bir köle ile koyun güdüyorduk. Ona “şu koyunlarıma baksan da ben de Mekte’ye gitsem ve gençlerle biraz eğlensem” dedim. O, “Peki, bakarım” dedi. Ayrıldım. Mekkeye yaklaşınca ilk evlerden birinde bir ses işittim. Def ve mizmarla şenlik yapıyorlardı. Bu ne? diye sordum. Filânın oğlu ile filânın kızı evleniyor, dediler. Oturdum ve seyrediyordum. Ancak Allah kulağımı tıkadı ve uyuya kaldım. Taki sabahın güneşi beni uyandırdı. Koyunların başına döndüm. Arkadaşım, “Ne haber?”, diye sordu. “Önemli bir şey yok” dedim ve olayı anlattım. Başka bir gece, yine aynı şeyi söyledim. Yine müsaade etti, gittim, Mekkeye girdiğimde yine evvelki gibi, müzik ve çalgı sesi işittim. Sordum, Filân kızın nikâhı dediler. Oturdum, seyrediyordum. Yine Allah kulağımı tıkadı. Yine sabahleyin güneş beni uyandırdı. Çıktım arkadaşşıma döndüm, olanı, biteni haber verdim. Bir daha da Allahın beni risâletle taltif etmesine kadar, hiçbir kötülüğü kasedtmedim.”

Bu mesele, nübüvvet ve risâletten, ahkâm âyetlerinin nüzûlünden, helâl ve haramın birbirinden ayrılmasından öncedir. Bununla berâber, şeriat gelip de Allah, onu tebliğ ve inzâra me’mur edince, bu iki hâdiseden başka, risâletten önce yaptığı birçok şeyleri tasvib etmiştir¹⁵⁸.

Rasûlullah’ın, peygamberlik sonrası düğün ve düğün şenlikleri hakkındaki görüş ve icrâatı :

Nikâhta def çalma :

Bir hadiste Hz. Peygamber, *اعلنوا هذا النكاح واجعلوه في المساجد وا ضربوا عليه بالدفوف* Nikâhı ilân edin, mescidlerde kıyın ve def çalın¹⁵⁹. buyurmaktadır. Bir diğer hadiste da şu olay zikredilir: Peygamber

158 Makdisî, Kitâbüs-semâ, 23-b vd; H. Heykel, Hayâtü Muhammed, 118.

159 Kettânî, et-Terâtibü’l-idâriyye, II, 127; ancak hadiste beyan edilen “nikâhta def çalmız” emri üzerinde, bu emre erkekler de dahil midir?, yoksa sadece kadınlara mı müsaade edilmiştir?, şeklinde ihtilâf meydana gelmiştir. “اضر بوا” kavlinde delil gösterilir. Gerçi, bu kavil cem’î müzekker olduğu için, bu emir sade kadınlara mahsus kılınmaz, erkekler de emre dahil olmalı. Fakat bu hadisin isnâdı zayıftır. Ashında daha sağlam isnâdlarla gelen hadislerde İzin sadece kadınlardır. Erkeklerde genel kaide olarak kadınlara benzemekten men edilmişlerdir.; Şevkânî, Neylül-evtâr, VI, 187: Hâl d b. İlyâs, metruk; Tirmizî, garîb; İshak b. Meynün el-Ensârî, za’if dediler; Nâblüsî, İzâhu’d-delâlât, 22.

aleyhisselâm, bir def sesi işitir. “Nedir”? diye sorunca, “Filân” evleniyor derler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Bu nikâhtır, sifâh (zinâ) değildir.” buyurur¹⁶⁰. Aynı yerdeki bir başka hadiste ise “Helâl ile haram arasını ayıran şey, nikâhta def çalmak ve şarkı okumaktır.” denmektedir¹⁶¹. Ayrıca, Rasûlullahın kendi hayatıyla ilgili olarak da Hz. Hatice (hicretten önce 3) ile olan nikâhları ve kızı Hz. Fatıma (11/632)’nin nikâhında da musikî olduğu söylenir¹⁶².

Hz. Peygamber, düğün ve eğlence anlamında kadınların def çalmalarına ruhsat vermiştir¹⁶³.

Buraya kadar olan açıklamada tercih olarak nikâh kelimesi ile ifade edilen evlenme merâsimlerini gördük. Şimdi ise “عرس” kelimesi ile açıklanan düğün merâsimleri üzerinde duracağız. Aslında bu iki terim evlenme için kullanıldığı zaman mahiyet olarak aynıdır. Ne var ki düğün deyince daha teşkilâtlı olan akla gelir! Rasûlullahtan bu hususta muhtelif ifadeler nakledilmektedir. Çoğunlukla eserlerde geçen bir hadiste nakledilir ki, Hz. Ayşe’nin gelin alayında bulunduğu bir düğünden dönüşünde Hz. Peygamber, ona. “Ya Ayşe, herhangi bir eğlenmeniz, çalgınız yoktu. Halbuki Ensâr eğlenmeden hoşlanır buyurmuştur”¹⁶⁴. Et-Terâtîb, ayrıca gelini güvey evine götürün kadınların durumları ile ilgili olarak “فان الانصار يعجبهم اللهو” ifadesini zikrediyor¹⁶⁵. Buna benzer bir hadiseyi Hz. Ayşe şöyle anlatmaktadır: Himâyemde bir câriye vardı. Onun evlendirirken, evine teslim edeceğim sırada Hz. Peygamber girdi, Mûsikî de yoktu. Buyurdular ki: “Yâ Ayşe, onunla mûsikî (ğınâ =) şarkı türkü söyleyen birini gönder; zirâ ensâr ğınâyı sever.” buyurdu¹⁶⁶. Şunlarda da gelinin Kubâ’ya gittiği ve Hz. Ayşe ile konuşmasının sonunda Hz. Pey-

160 Makdisî, Kitâbü’s-semâ, 18-a: hadis zayıftır.

161 Makdisî, age., ay.: hadis sahihtir; Şevkânî, Neylü’l-evtâr, VI, 187; Ahmed b. Hanbel, Müsned, III, 418.

162 Farmer, A History of Arabian Music, 28: Evliyâ Çelebîden.

163 İbn Teymiyye, Mes’eletü’s-semâ’, 40-a: Peygamber devrinde hiçbir erkek def çalıp el şaplatmamıştır. Zira, Sahîhten gelen bir ifadede el şaplatmanın kadınlara mahsus olduğu açıklanır. Def çalma ve el şaplatma kadınların işlerindedir. Selef bunları yapan erkeklerle “ج مخانيث : مخنث” diye isimlendirmişlerdir.

164 Makdisî, age., 25-a; Kettânî, et-Terâtîbu’l-idâriyye, II, 127, 157; Nâblûsî, İzâhu’d-de-lâle, 36; Ahmed Naim, Tecrid Tercemesi, VI, 346; Şevkânî, age., VI, 187; M. Hamîdullah, İslâm Peygamberi, II, 286; Sofuoğlu, Usûlu Hadis Notları, 143.

165 Kettânî, et-Terâtîbu’l-idâriyye, II, 125.

166 Makdisî, age., 7-a.

gamberin “Ensâr gnâyı sever; ona Medinede şarkı okuyan Erneb'i yetiştir, dediği kayıttır¹⁶⁷.

Bu iki olaya çok benzer bir olay da Ubeyd b. Umeyr'den nakledilir. Yine rasûlullahın “eğlence yok mu?” dediği beyân edilir¹⁶⁸. Şu açıklamalar ise, Rasûlullah devrindeki düğün adetleri husûsunda ve gelin götürürken söylenen şarkı ve türküler hakkında daha aydınlatıcı bilgi vermektedir.

Hız. Peygamber, def çalınmadan ve

“أَتَيْنَاكُمْ فَحَيُّونَا نَحْيَكُمْ”

“Size geldik, size geldik-Kutlayın ki kutlayalım.” şarkısı söylenmeden, gizli ve sessizce nikâh yapmayı kerih görürdü¹⁶⁹.

Hız. Ayşenin akrabasından bir kız evleniyordu. Resûlullah, Hız. Ayşe'ye, “Gelini götürdünüz mü?” diye sordu. O da evet dedi. Rasûlullah, “Peki berâberinde gnâ (şarkı türkü) söyleyecek birini de gönderdiniz mi?” dedi. Hız. Ayşe, hayır deyince Rasûlullah, “Ensâr, gazeli bilen ve hoşlanan bir kavimdir; keşke onlara gelini

“أَتَيْنَاكُمْ فَحَيُّونَا نَحْيَكُمْ”

“و لولا الحبة السمراء لم نحال بواديكم”

Size geldik, size geldik – Kutlayın ki kutlayalım.

Esmer taneler olmazsa – Yurdunuza girmeyelim. şarkısını okuyan biri ile gönderseydiniz¹⁷⁰.

Et-Terâtîb, Ayşenin, gelini zıfaf gecesi teslim edip döndüğünde Hız. Peygamberin, “söylediniz”, sorusuna, “teslim edip döndük”, demesi üzerine Hız. Peygamberin, “Ensâr gazelden hoşlanır, ya Ayşe, “أَتَيْنَاكُمْ”ü söylemediniz mi?” dediğini; ayrıca mezkûr gelinin, Fâriğa bint Ebi Ümâme olduğunu ve zıfaf gecesi olunca Hız. Peygamberin gelinin yanındakilere “أَتَيْنَاكُمْ” çağırın dediğini kaydeder. Zira, el-İsâbenin IV, 377 deki kaydına göre Fâriğayı Hız. Peygamber evlendirmiştir, Nebî b. Câbir ile.

167 Askalânî, el-İsâbe, IV, 221; Kettânî, et-Terâtübü'l-İdâriyye., II, 124.

168 Makdisî, Kitabû's-semâ 26-b.

169 Şevkânî, Neylu'l-evtâr, VI, 187; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VII, 77.

170 İbn Abdîrabbih, el-İkd, c.: 7, s.: 8; Makdisî, age., 7-b; Şevkânî, age., VI, 187; Kettânî, age., II, 137; Nâblûsî, İzâhu'd-delâle, 46; Muhammed el-Hâmîd, Hükümü'l-İslâm fi-l-ğnâ, 5.

Yine Terâtîb'deki kayda göre, Ümmü Nebît isimli bir kadın şöyle anlatır: Benî Neccârdan bir kızı everdik, gelin alayında ben de vardım. Elimde def vardı. Hem def çalıyor hemde:

“أَتَيْنَاكُمْ فَحَيُّونَا نَحْيِيكُمْ
“وَلَوْلَا الذَّهَبُ الْأَحْمَرُ مَا حَاتَ بَوَادِيكُمْ”

Size geldik, size geldik – Kutlayın ki kutlayalım.

Kırmızı altın olmazsa – Yurdunuza konmayayım. mısralarını teğannî ediyordum. Hz. Peygamber rasladı, “Bu ne Yâ Ümmü Nebît”?, dedi. Bende: Anam babam sana fedâ olsun yâ Rasûlullah, Beni Neccardan bir cariye vardı. Onu zevcine götürüyoruz, “dedim”. Peki ne söylüyorsunuz”?, deyince, ben de söylediğim şarkıyı söyledim. Bunun üzerine Hz. Peygamber, şu şarkıyı söylememi söyledi:

“لَوْلَا الْحِنْطَةُ السَّمْرَاءُ مَا سَمِنَ عَذَارِيكُمْ”

Esmer buğdaylar olmazsa – Dolgunlaşmaz yanaklarınız.

Hâfız, bu hadisin garîb olduğunu söyledi. (aynı yer).

Bir başka sahâbiye de, düğünü sırasında peygamberimizin “Eğlenceden bir şey var mı”? diye sorduğunu nakleder¹⁷¹. Düğünlerin, neş'e tezâhürleri olmaksızın yapılması, onca, manâsız oluyordu¹⁷².

Müsikîli bir düğünden dönen kadın ve çocukları gördüğünde acele ile, sürûr ve memnunlukla kalktı ve “Gerçekten siz, en çok hoşlandığım insanlarsınız.” buyurdu¹⁷³. Her zaman yapılmamakla berâber, umûmiyetle akşamları, meş'ale ile bir alay tertip edilirdi¹⁷⁴.

Düğünde şarkı söylemek :

Düğün esnâsında şarkıcı kadınlar ve tanbur veyâ zil çalanlar olurdu¹⁷⁵. Rubeyyi' bint Muavviz (45/665), rivâyete göre, şöyle demiştir: Benim gelin olduğum günün kuşluk vakti, Hz. Peygamber evlenme merasimime gelmişti. Şöyle senin oturduğun gibi, yatağının üzerine oturdu. O sırada bir takım kızlar, def çalarak, babalarımızdan Bedir gazâsında şehid olanların menkıbelerini yâd ediyorlardı. Nihayet bu kızlardan

171 Makdisî, Kitâbü-ss-semâ, 26-b; Hâris b. Nevfel b. el-Hâris b. Andilmuttalib.; Askalânî, el-İsâbe, I, 292 dedir.

172 Hamîdullah, İslâm Peygamberi, II, 63.

173 Muhammed el-Hâmid, Hükümü'l-İslâm, 4.

174 Hamîdullah, age., II, 286.

175 Hamîdullah, age., II, 286.

birisi: "İçimizde bir peygamber vardır ki, O, yarın ne olacağını bilir." dedi. Bunun üzerine Nebî (s.a.v.) câriyeye "Onu bırak da evvelce söylemiş olduğuna devam et" buyurdu¹⁷⁶. Makdisî'de ayrıca şöyle bir nakil vardır: el-Medâyini anlatır: Bir defasında Aşûra günü Medinede idik. Def çalıp şarkı söyleyen cariyeler vardı. Sonra Rubeyyi binti Muavviz'in huzuruna girdik ve hadiseyi ona anlatık. O da bize "Şöyle anlattı..." diyerek yukardaki olayı nakletti¹⁷⁷.

Bir başka kayda göre ise, Hz. Peygamber, gâibden bilen ancak Allah olduğundan, kendisi için medihde bu derece israf yapılmasına razı olmadı ve câriyeye, "Bu israfı bırak da şarkına geç, kaldığın yerden devam et". buyurdular. Câriye de öyle yaptı ve Râsulullah, gıpta ile ve huzur içinde dinledi¹⁷⁸.

Et-Terâtîb'de de, Hz. Aşşeden şöyle bir olay zikredilir: Hz. Peygamber, bir düğünde, ensâr kadınlarına uğradı, kadınlar, içinde "ويعلم ما في غد" ifadesi bulunan bir şarkıyı okuyorlardı. Bunu duyunca Hz. Peygamber, "Yarın ne olacağını ancak Allah bilir", dedi¹⁷⁹.

Asr-ı Saâdetteki nikâh ve düğün mûsikîsi hakkında, buraya kadar kaydettiğimiz rivâyetlerden şu neticeye varılmaktadır: Nikâh ve düğün ferdi ve ictimâ'î yönleriyle Rasûlullah'ın hayatında, İslâmî manadâ, husûsî anlam taşıyan pek önemli hâdiselerdir. Hz. Peygamber, kendisine ve davet ettiği yeni dine gönül veren müslüman toplumda bu önemli sosyal problemi en ideal şekliyle çözmek için gayret göstermiş ve muvaffak olmuştur. Çünkü o, iç ve dış yönüyle erkek ve kadının kim olduklarını gayet iyi biliyordu. Sünnetullahın icabı olarak bu ikisi arasındaki cinsî cazibe ve bu cazibe sonucu insan neslinin devamı zarureti ona apaçıktı. Binâenalyh ilâhî vahyin ışığı altında bu iki cins arasındaki muvâzeneyi en sağlam şekilde ayarlamalıydı. Bu ayarlamayı öyle kolay ve hoş bir şekilde icra etmeliydi ki herkes içten gelen bir arzu ile bu ilâhî emre uysun ve mes'ûd olsun.

İslâmda nikâh, evlenmek için yapılan akiddir. Düzenli ve huzurlu bir toplum hayatı için bu akdin değeri her türlü münâkaşadan uzaktır. Nikâhın zıddı olan sıfâh (zinâ), gerek Kur'ân gerekse peygamber lisâniyle en ağır ifade ve tonlarla kötülenmiş ve yasaklanmıştır.

176 Şevkânî, Neylu'l-evtâr, VI, 187; Buhâri, Sahîh, VI, 137; Makdisî, Kitâbü's-semâ, 16-a; Ahmed Naim, Tecrid Tercemesi, X, 164 "1569"; Kettâni, et-Terâtîb, II, 128; Tâc, V, 265; Hamîdullah, İslâm Peygamberi., II, 286.

177 Makdisî, age., 16-b: İsnâdı hasendir.

178 Muhammed el-Hâmid, Hükümü'l-İslâm..., 4: Kaştalânî ve el-İcâbe'den.

179 Kettâni, age., II, 129.

İlmen isbat edilmiştir. ki, zinâ mahsulü doğup büyüyen kimseler, hayatları boyunca normal bir kişiliğe sahip olamamaktadırlar. Bilhassa ahlâk ve her türlü manevî değerler bakımından daima aşağı seviyelerin kişileri olmuşlardır. Her kötülüğü düşünmeye ve yapmaya kâbiliyetli olan bu kişiler, cemiyette her zaman zararlı unsur olma durumunda olmuşlardır.

Onlara göre hayatın ideal denebilecek bir gâyesi yoktur. Çok kere ölümlle biten bir hayat telakkisi içindedirler. İddiaları şahsîdir. Faziletli denebilecek tavır ve hareketlerini görebilmek çok nâdirdir. Birçok kötülükleri kolayca görülebilir. Cemiyette nizam sever kişiler olma yerine daima anarşinin müdâfii durumunda olmuşlardır. İnsan ve vatan sevgisi, hak, hukuk gibi mefhumlar bunlarca pek önemli olmıyan şeylerdir.

Bunun nedenleri aşikârdır. Normal bir ana baba sevgisinden mahrum olarak büyüme ve yaşama onların belini kıran ilk bahtsızlıktır. Babasız büyümenin verdiği disiplinsizlik hayatları boyunca onlara başıboşluğu sevdirmiştir. Kökü belirsiz olmanın başka insanlar tarafından kınanması neticesi onlarda öyle bir psikoloji meydana getirmektedir ki, insanlara karşı daima bir aşağılık duygusu içindedirler. Bu duygu neticesi ise kendilerini kınayan veya kınadıklarını zannettikleri kişilerden daima uzak ve ayrı kalmayı tercih etmektedirler. Bu tabii itilme veya çekilme sonucu her türlü kötülükle kolayca başbaşa kalmaktadırlar. Neticede hırsız, ayyaş, katil, cânî, eşkıya, vurguncu, soyguncu, ırz düşmanı olup toplum düzenini şiddetle sarsmaktadırlar.

İşte nikâh bütün bu korkunç neticeleri tâ baştan en temiz ve kibar yolla halleden İslâmî ve o kadar da insânî bir sosyal müessesedir. Ve işte Rasûlullah bu ulvî müesseseyi en sağlam temellere en kolay ve câzib usullerle oturtmak için uğraşmıştır. Cemiyetteki bütün gayri meşrûlukların önüne böylece sed çekilmiş olacaktı. Bunun için de Ashabını öğütlemiş, onlara, nikâhın kerâmetini talim eylemiş; her müslüman gencin zamanı gelince gecikmeden evlenmelerini tavsiye etmiştir. Bunun anne ve babalara düşen önemli birer görev olduğunu da ayrıca belirtmiştir.

İnsanları teşvik için onları külfetsiz evlenmeye çağırması; düğün ve nikâh merâsimlerinde onların şen ve nikâha istekli olmalarını bilhassa istemiş; onun için de bu merâsimlerde temiz ve ahlâkî olmak kaydıyla çalgıya ve müziğe de yer vermiş, hatta, lüzûmuna işâret etmiştir.

Rasûlullahtan bu mevzuda muhtelif olaylar ve hadisler zamanımıza kadar gelmiştir. Bunlardaki genel görünüş düğün ve nikâh merâsimlerinde şarkı ve türküye müsaade etmiş olmasıdır. Gelin götürürken Hz. Ayşeye ve diğerlerine söyledikleri sözler açıktır. Bu cümleden olarak:

“أتيناكم أتيناكم - فحيونا نحييكم”

“Geldik size, geldik size - Kutlayın ki kutlayalım”.

gibi gelin ve gelinlik halini en güzel şekilde belirten bir güfteyi söylemelerini gelin alayına tenbih etmeleri bu konudaki hassasiyetlerinin en güzel ifadesidir. Hatta yukarda zikredilen şekliyle bizzat zevceleri Hz. Ayşe'ye, müfred muhâtap sıgasiyle, “Yâ Ayşe”, “أتيناكم” ü söylemedin mi?” demesi bu konuya verdiği değeri anlamaya kâfidir. Yoksa Hz. Ayşe muğanniye değildi. Ümmü Nebî't'a “Şu şarkıyı oku” diyerek bir şarkı güftesi söylemesi, câriyelerden birinin “içimizde bir peygamber var ki, yarın ne olacağını bilir” demesi üzerine, “Sen onu bırak da söylediğine devam et” buyurmaları ve daha başka güfteler dinlemeleri Rasulullahın nikâha verdiği önemi bize açıkça göstermektedir.

“Def çalarak nikâhı ilân edin” ve defli bir evlenme merâsimine rasladığında “Bu nikâhtır, sifah değildir.” demeleri ise meseleyi daha açık şekilde ifade etmektedir.

d- Asr-ı Saâdetteki Bayram Şenliklerinde Mûsiki

Sürûr ve neş'e, eğlenme ve dinlenme vakti olan bayram günlerinin Asr-ı Saâdet müslümanları arasında da elbette husûsî bir yeri olacaktır. Cemiyet olarak bayramsız olamazlardı. Onlar da neş'elenmek, dinlenmek; onlar da kaynaşmak isteyeceklerdi. Taşkın ve sefâhet denilebilecek bayram eğlenceleri ve şenlikleri olan bir devreden henüz kurtulmuşlardı. Ne var ki, bu defaki eğlencelerinde taşkınlık, insan izzet ve şerefini yok eden sefâhet ve sefâlet olmiyacaktır. Hz. Peygamber müslümanları bu hususta da yetiştiriyor ve onlara güzel olanı tavsiye ediyordu.

O devre ait bayram eğlencelerindeki mûsikinin icra şekli ve keyfiyeti hakkında birçok eserlerde yer alan şu hadis-i şerif ve zikredeceğimiz daha bazı olaylar bizi az da olsa aydınlatacaktır.

Hz. Ayşe (58/678) anlatır: Bir Ramazan veyâ Kurban¹⁸⁰ bayram günü yanımda, Ensâr cariyelerinden ikisi¹⁸¹ def çalıyorlardı¹⁸². Bu iki câriye

180 Ahmed b. Hanbel Müsned, VI, 33, 99; Muhammed el-Hâmid, Hükümü'l-İslâm, 5; İbn-Teymiyye, Mes'eletü's-semâ', 40.

181 Kettâni, et-Terâtibu'l-idâriyye, II, 124, 125 ve İbn Hacer, el-İsâbe, IV, 266 da birinin Fuleyh veya Hamâme, diğerinin ise, Kettâni, age., ay de Zeyneb ve İbn Hacer, age., IV, 221 de Erneb olduğu.

182 Makdisî, Kitâbü's-semâ, 6-a; Muhammed Hâmid, age., 5; Sofuoğlu, Sahîhu Muslim ve tercemesi, III, 54 vd.; Ahmed b. Hanbel, age., VI, 84; Kettâni, age., II, 121.

Ensârın, Buâs¹⁸³ harbinde karşılıklı söyledikleri şiirleri güzel sesle teğanni ediyorlardı. Bunlar gerçekten iki şarkıcı (ses sanatkârı) da değillerdi¹⁸⁴. Hz. Peygamber, yatağının üzerine uzanmış ve yüzünü çevirmişti¹⁸⁵. Elbisesine de bürünmüştü¹⁸⁶. Bu esnâda Hz. Ebubekir (13/634) içeri girdi, hiddetle, Rasûlullah'ın evinde şeytan mızmarları mı?, diye çıkıştı¹⁸⁷. Hz. Ebubekir, câriyeleri azarlayıp da başını çevirince câriyelere göz kırptım, onlar da çıktılar¹⁸⁸. Halbuki bayram günüydü. Bunun üzerine Rasûlullah "Yâ Ebû Bekir; her millet için muhakak bir bayram vardır; bu da bizim bayramımızdır." buyurdular¹⁸⁹.

Bayram günlerinde şarkı söylenir, tanbur çalınırdı: Böyle bir günde Hz. Ömer çalgıcıları tehdid ettiğinde Hz. Peygamber "Bu bir bayram günüdür." diyerek müdâhale etti¹⁹⁰.

Bir Ramazan bayramında da Rasûlullah'ın zevcelerinden Ümmü-seleme (62/681)'nin huzuruna Hassân b. Sâbit (54/674)'in câriyesi geldi. Elinde defle şiir okuyordu. Böyle yapmaktan men ettiğinde, Hz.

183 Burada zikri geçen Buâs bir kale ismidir. Evs ve Hazreç kabileleri arasında, bu kalede 120 sene süren harpler olmuştur. İslâmın peygamberi sayesinde, barışıp birleştiler (Muhammed Fuad Abdulbaki, el-Lü'lü'ü ve'l-mercân, I, 193), Benî Kurayza yurdu (el-Müncid). Yine metinde zikri geçen Buas Harbi yerine bazı eserlerde " Mina günlerinde-Kurban bayramının 1, 2 ve 3. günlerinde- iki cariye şarkı okurken Hz. Ebubekir, Hz. Aşenin huzuruna geldi (Sofuoğlu, Sahihu Müslim ve Tercümesi, III, 55; Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 84; Kettâni, et-Terâtib., II, 121; Gazâlî, İhya, 152) denilmektedir. Maamâfih, mina günlerinde Bu'âs türkileri okuyarak eğlenmiş olmaları muhtemeldir. Bu'âs türküsü için bk. Başmil, age. 65.

184 M. Fuâd, age., I, 193; Buhârî, II, 3; Müslim, ve Terc., III, 54; İbn Teymiyye, Mes'eletü's-semâ, 40-a; Makdisî, Kitâbu's-sema 4-b vd.; Kettâni, age., II, 122.

185 Buhârî, ay.; Muslim ve Ter., III, 53; Mâkdisî, age., 6-a; İbn Teymiyye, age., ay.; M. el-Hâmid, Hükümü'l-islâm, 5.

186 Muslim Terc. III, 55; Ahmed b. Hanbel, age., VI, 84; Makdisî, age., 6-a; Kettâni, age., II, 121; Gazâlî, İhyâ, 152.

187 M. Fuâd, age., I, 193; Buhârî, II, 3; Sofuoğlu, age., III, 54; Makdisî, age., 4-b vd.; İbn Teymiyye, age., 40-a; Kettâni, age., II, 122.

188 Buhârî, ay.; Sofuoğlu, age., III, 56; Â'ûsî, Ruhü'l-ma'ânî, c.: 21, s.: 62; Makdisî, age., 6-b; Gazâlî, İhyâ, 135, 152.

189 1871 nodaki kaynaklar, et-Terâtib, II, 125 deki kayda göre: mezkûr iki câriyenin küçük yaşta oldukları, zira o sralarda Hz. Aşe küçük olduğundan Hz. Peygamberin berâber oynamaları için eve câriyeler getirdiği, o zamanki deflerin bu günkü benzemediği, câriyelerin okuduğu güftelerin zafer ve yiğitlik neşdeleri olduğu, bunun ise câriyeleri şerre ve kötülüğe itmeyeceği, şiiri mûsikî tavrıyla okudukları, yoksa mûsikî söylemeyi-sanat haline getirip, geçim vasıtası yapan kimeeler olmadıkları...

el-Lü'lü'deki açıklama: Bu hadisten, köle olmasa bile şarkı söyleyen kızın sesini dinlemenin câiz olduğu istidlâl olundu. Çünkü Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekire karşı teğanninin dinlenmesini reddetmedi; bilaks, Ebû Bekir'in red etmesini reddetti. Cevaz mahallinin, bu yüzden fitne çıkmasından emin olduğu zaman olduğu da aşikârdır (I, 193).

190 Hamîdullah, İslâm Peygamberi, II, 63.

Peygamber, “Bırak onu yâ Ümmüseleme, her kavmin bir bayramı vardır; bu da bizim bayramımızdır.” buyurdular¹⁹¹.”

Böylece Asr-ı Saâdetteki bayrama eğlenceleri sırasında mûsikî söylendiği, def ve tanbur çalındığı görülmektedir.

e- Diğer Şenliklerde Mûsikî

Asr-ı Saâdette düğün ve bayram şenliklerinde olduğu gibi diğer sürur vesilesi hâdiselerde de mûsikî vardır. Bunun en güzel misâlini Hicret hâdisesinde buluruz. “Peygamberimiz tam şehre gireceği sırada kalabalık o dereceyi bulmuştu. ki, kadınlar damların üzerine çıkarak şu neşideleri terennüme başlamışlardı:

“طلع البدر علينا
من ثنيات الوداع”
“وجب الشكر علينا
مادعا لله داع”

yani, Ay Vedâ dağının sırtlarından üzerimize doğdu. Bizi Allaha çağıran buldukça bize de, şükretmek vacib oldu.

Yine bu sırada Medineli kızların def çalarak:

“نحن جوار من بنى النجار - يا حبذا محمد من جار”

(Biz Neccâr oğullarının kızlarıyız; Muhammedin komşuluğu ne hoş komşuluktur!) mısralarını terennüm etmişlerdir¹⁹².

Bu esnâda Medineli gençlerin de mızraklarıyla oyun yaparak Hz. Peygamberin gelişinden duydukları sevinci izhar etmişlerdi¹⁹³.

Şimdi de bir başka örnek nakledelim:

Hiz. Peygamber, bir harpten döndüğü sırada siyah bir kadın (câriye) gelerek, yâ Rasullulah, siz gazâyâ gidince ben, “Eğer Allah, Rasûlullahı sağ sâlim bize iâde ederse önünde def çalıp, türkü çağıracağım;”, diye nezrettim, dedi. Rasûlullah da, “Eğer nezrettiysen öyle yap, yoksa, yapma” buyurdular. Kadın da öyle yaptı¹⁹⁴. Sonra Hz. Ebû Bekir girdi. Çalmaya devam etti. Hz. Ali, Hz. Osman sırayla geldiler. Kadın çalmakta devam etti. Hz. Ömer girince, kadın defi sandalyasının altına sakladı. Sonra üzerine oturdu. Bu esnâda Rasûlullah, Hz. Ömere döne-

191 Kettânî, et-Terâtîb, II, 121.

192 Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb, IV, 169; Kettânî, et-Terâtîbu'l-idâriyye, II, 130; Mevlânâ Şiblî, Asr-ı Saâdet, (terc.: Ö. Rıza), I, 130.

193 Kettânî, age., II, 129.

194 Kettânî, age., II, 131.

nerek: “yâ Ömer, şeytan bile senden korkuyor. Ben oturuyordum, o çalıyordu; sen girdin o da defî sakladı”¹⁹⁵. Makdisîde olay daha değişik karakterde gözükür ve olay Hz. Ayşeden nakledilir. Şöyle ki, Rasûlullah bir sefere gider. Kureyş câriyelerinden bir câriye de, C. Hak Hz. Peygamberi sâlimen iâde ederse, Hz. Ayşenin evinde def çalmayı nezre der. Rasûlullah dönünce câriye gelir. Hz. Ayşe durumu Hz. Peygambere naklederek, “Bu filândır, Allah seni gazâdan sâlimen döndürdüğü takdirde, benim evimde def çalmayı nezretmişti”, der. Peygamber (s.a.v.) de “Öyleyse çalsın.” der. Makdisî, bu hadis için, “İsnâdı muttasıldır, râvileri sigadır”, der; ayrıca şöyle bir de açıklama yapar: “Hadiste Hz. Peygamber “Allaha karşı suç işlemek hususunda nezir olmaz”. diye beyân eder. Eğer def çalmak bir masiyet olsaydı böyle bir nezrinden dolayı Hz. Peygamber, onun küfrünü ilân eder ve def çalmaktan men ederdi”¹⁹⁶.

Hüsnü'l-üsve'de ise: “نذرت أن تضرب عليك بالدف” ve “نذرت أن تضرب رأسك بالدف” şeklinde iki ibâre vardır. Buna rağmen Hz. Peygamber, öyle yapmasını yoksa yapmamasını, söylemiştir¹⁹⁷.

Askerî mûsikî de yasak edilmemiştir¹⁹⁸. Hendek gazvesinde, Medineliler şehrin etrafına hendek kazarken mûsikî de söylediler¹⁹⁹.

Konuyla ilgili olarak şu iki rivâyet de nakledilmektedir: Bir hadiste, “oyunayın, neşelenin, zira dininizde sıkıcı bir şey görmekten hoşlanmıyorsunuz”²⁰⁰. Bir diğer hadiste de, Rasûlullah'ın, Rûh binti Ehbilehebin evine geldiğinde, “oyundan, eğlenceden bir şey yokmu?” dediği rivâyet edilir²⁰¹.

Netice olarak: Resûlullahın hadislerinin ışığı altında diyebiliriz ki, dinlendirici mâhiyette olan, kötülüğe ve zarara vesile olmayan oyun ve eğlenceye müsaade edilmiştir. Bu oyun ve eğlenceler bazan müzikli, bazan da müziksiz olmuştur. Muhtelif kaynaklarda Hz. Peygamberin, düğün eğlenceleri seyrettiği, nikâh merâsimlerinde bulunduğu, hattâ oralarda müslümanları uyardığı, bazan tenkit bazan tasvîb ettiği görülmektedir. Hz. Ayşe ile berâber gençlerin kalkan ve mızrak oyunlarını seyrettiği, nikâh ve düğünlerin defli ve eğlencili olmasını tavsiye ettiği,

195 Şevkânî, Neylu'l-cvâtâr, VIII, 105; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V, 353, 356 (az değişik ibâre ile)

196 Makdisî, Kitûbü's-semâ', 17-b.

197 S. Hasan Han, Hüsnü'l-üsve, 348.

198 Hamîdullah, İslâm Peygamberi, II, 63.

199 Farmer, A History of Arabian Music, 17; İbn Sa'd, II, 150 den.

200 Kettânî, et-Tet-Terâtîb, II, 157; Nâblûsî, İzâhu-d-delâlât, 36.

201 İbn Teymiyye, Mecmûatürresâil, 284.

güzel sestem hoşlandığı, kadın sesi duyduğu ve dinlediği de olmuştur. Şu kadar ki her çeşit eğlence anlayışın da Rasûlullah, Kur'ân-ı Kerim'in beyânı ile, üsve-i hasene, olmaktan başka bir söz söylememiş ve tavır takınmamıştır. Nerede, hayatın hangi çeşit sahnesinde olursa olsun O, müslümanlara daima güzel olanı, insânî olanı, kibar ve nezih olanı tavsiye etmiş ve yapmıştır.

Hız Peygamber, insanı, iç ve dış âlemiyle en iyi tanıyan birisidir. Gami ile neşesi ile, kederiyle sevinciyle, ağlamasıyla gülmesiyle, türlü psikolojik hal ve kâbiliyetleri olan insanın eğitiminde Rasûlullah, fevkalâde metodlar bulmuş, göstermiştir. Herkesin takatına ve kavrayışına göre emir vermiş, görevlendirmiştir. İrşâd ve eğitim yönünde insanların yapmalarını arzu ettiği her şeyi evvelâ kendi nefsinde tatbik etmiş ve sonra onlardan istemiştir. Bunun içindir ki, yerinde ve zamanında helâl ve islâmî, ahlâkî ve insânî olan müzikli eğlencelere hem kendi iştirak etmiş, hem de müslümanları teşvik etmiş; yerine göre helâl ve İslâmî olmayan, ahlâken gayri insânî olanlarından ise, evvelâ kendisi kaçınmış, sonra da müslümanları çekmiştir. Ölçüleri aşmamalarını bilhassa istemiştir.

III- Hulefâ-i Raşidin Devrinde Müsiki

A) Dügün, Ziyâfet ve Sünnet Merâsimlerinde Müsî'ki

Müsîki ve eğlence, insanoglunun zevk ve estetik duygusunu tatmin edici fonksiyonu sebebiyle, ondan hiçbir zaman ayrılmamış ve cemiyetlerin örf ve âdetleri arasında dâima kendini göstermiştir. Bu yüzden, İslâmın kuruluş yıllarını teşkil eden ve en çetin mücâdelelerin birbirini kovaladığı asr-ı saâdetde bile çeşitli görünüşleriyle, eğlence ve müsîki faaliyetlerini tetkik etmiştik. Sahâbe devrinde durum bir hayli değişik bir görünüş arzeder. Çünkü daha Hz. Ebubekir ve Ömer devrinden başlayan fetihlerle birlikte ganimet, cizye ve haraç gibi yollarda Hicaz oldukça zenginleşmiş ve hayat seviyesinin yükselmesiyle birlikte eğlence faaliyetleri de gelişmişti. Fetihler sebebiyle Hicâz'a getirilen yabancı unsurlar, bilhassa köle ve câriyeler, vasıtasıyla, kendi yaşayış ve eğlence husûsiyetlerini de berâber getirmişlerdir. Zengin müslümanlar -Muâviye gibi- İran ve Bizansta gördüklerinin benzeri köşkler ve saraylar yaptırmışlar, bu köşk ve saraylarda yine İran ve Romahlardan hizmetçiler ve halayıklar istihdâm etmişlerdi²⁰². Çeşitli vesilelerle bu hizmetliler kendi müsîkileri ile Hicâz insanların eğlence hayatına yeni renk ve ses kat-

202 Dr. Ş. Dayf, eş-Şi'ru'l-gınâi, 60.

tılar. Bu kısa girişi müteâkip bu devrin mûsiki hayatına ve Ashâbın bu durum karşısındaki davranış ve telâkkilerine geçebiliriz.

Mûsiki en çok düğün ve nikâh şenliklerinde kendini gösterir. Hz. Peygamberin düğün mûsikisi ile ilgili hadis ve takrirlerini daha önce gözden geçirmiştik (s.: 414). Ondan feyz alan ashâbın bu husustaki gö-
görüğüne gelince şu birkaç örnek yeteri kadar ışık tutar sanırım:

Âmir b. Sa'd el-Becelî derki, Ebû Mes'ûd el-Bedrî (el-ensârî) (40/660) Karza b. Ka'b²⁰³ ve Sâbit b. Yezid²⁰⁴ bir düğün şenliğinde idiler. Bir taraf-
tan da şarkı söyleniyordu. "Siz Hz. Muhammedin ashâbı, ya bu şarkı?" dedim. Cevâp olarak, düğünde şarkı ve feryâd etmemek şartıyla ölüye ağıt hususunda bize ruhsat verildi, dediler²⁰⁵.

Başka bir rivâyette de yine Âmir b. Sa'd, bir düğün şenliğinde, Karza b. Ka'b ile Ebumes'ûd el-Ensârî'nin huzuruna girer. Bir de ne görsün, câriyeler şarkı söylüyor!, "Siz Hz. Peygamberin iki sahâbisi ve Bedir gâzileri, demek bu işler sizin yanınızda işleniyor?..", demekten ken-
dini alamaz. Fakat mezkûr iki sahâbînin cevâbı şudur: "Otur, dilersen bizimle berâber dinle, dilersen git; çünkü düğünde eğlenmek hususunda bize ruhsat verildi"²⁰⁶.

Sâ'ib b. Yezîd (91/710) de Hz. Peygamberin bu hususta ruhsat ver-
diğini söylemiştir²⁰⁷.

Âmir b. Sa'd, bir rivâyette de Karza b. Ka'b, Sâbit b. Yezîd ve Ebû Mes'ûd El-ensârî'yi ziyâret ettiğini; yanlarında da câriyeler ve eğlenceye âit şeyler bulunduğunu; "Ashâbdan olduğunuz halde, demek bunu yapı-
yorsunuz?!", dediğini; onların da, "Düğünde eğlenmek hususunda bize ruhsat verildi", şeklinde cevâb verdiklerini, söyler²⁰⁸.

Ensârdan bir adamın düğününde devrin meşhur ses sanatkarı Tuveys²⁰⁹ şarkı söylerken Nu'man b. Beşîr girer. Tuveys, Nu'mân (65/684)'ın annesi hakkındaki şu beyitleri okuyordu:

أَجْدًا بَعْمَرَةَ غُنْيَا نَهَا - فَتُهَجَّرَ أُمُّ شَانُنَا شَانُهَا
وعمره من سرّواتِ النساءِ - تنفّح بالمسكِ اردانها²¹⁰

203 bk. el-İsâbe, III, 223.

204 Sâ'ib b. Yezîd (91/710) olabilir.

205 Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb, IV, 193. Benzer bir rivâyet için bk. Tayâlisî, Nüsned, 168.

206 Şevkânî, Neylu'l-evtâr, VI, 188; Kettânî, et-Terâtîb, II, 128; M. Hâmid, Hükmü'l-İs-
lâm, 6.

207 Şevkânî, age., ay.

208 Kettânî, age., ay.

209 Ebû Abdülmün'im İsa b. Abdullah ez-Zâib (632-93/710)

210 Kays b. el-Hatîm'in şiiri (el-İsâbe; IV, 355).

(Amraya itâb yeni mi geldi? ki, -bunun üzerine-ayrılıp gidecek mi yoksa âlem devam edecek mi? Halbuki Amra²¹¹, kadınların ulularındandır; yenleri misk kokar).²¹² Sus, sus; diye fısıldadılar. Fakat Nu'man, beis yoktur söylesin, nihâyet, Amra kadınların ulularındandır, yenleri misk kokar, diyor, dedi²¹³.

Bir başka rivâyette de, Nu'man b. Beşîr, Yezîd b. Muâviye (64/683) ve Abdullah b. Zübeyr (73/692) devrinde Medineye gitmiştir. "Vallahi kulaklarım şarkıya hasret kaldı, bana biraz dinletin", dedi. Meşhur Azze el-Meylâ'yı hatırlattılar. "Hakikaten o, nefsin güzelliğini ve aklın keskinliğini artıranlardandır; ona mektubumu gönderin, gelmezse ben kendisine giderim, dedi. Orada bulunanlardan biri, "çok şişman olduğu için bir yere gitmek ona çok ağır geliyor ve şhirde onu taşıyacak binit de yok", deyince Nu'man, "nerede yahu üzeri hevdeçli seckin develer?", dedi. Bir deve gönderdiler, Azze özür beyân etti. Randevu alıp, ona gittiler. Azze ikramda bulundu ve özür diledikten sonra yukardaki güfteyi teğannî etti. Amrânın, Nu'manın annesi olduğunu ima ettiler. Bunun farkına varan Nu'man, bırakın, devam etsin, dedi, Allaha yemin olsun, kerem ve güzellikten başka bir şey dememiştir, dedi. Azze, Nu'man ayrılıncaya kadar bu güfteyi okumaya devâm etti, fakat ondan sonra başkalarına okumadı²¹⁴.

Bunun gibi, Hassân b. Sâbit (54/674), âl-i Nebitte bir ziyâfete davet edilmişti. Artık gözleri görmüyordu. Yemekten sonra Râ'ika ve Azze isimlerindeki meşhur iki şarkıcı çâriyeyi getirmişlerdi. Mizherlerini alıp hârikulade çalarak:

أَنْظِرْ خَلِيلِي بِبَابِ جِدَّتِي هَلْ - تَوْنِسُ دُونَ الْبَلْقَاءِ مِنْ أَحَدٍ

(Bâb-ı Cillak'a bak ey dostum, Belkâ gerisinde bir kimse görebilecek misin?) mısralarını okudukları zaman, Hassân, içlenerek, orayı gözümle görüyormuşum, kulağımla işitiyormuşum gibi canlandırdı demiş ve göz yaşlarını tutamamıştır. Onlar söyledikçe Hassân ağlamaya devam etmiştir²¹⁵.

211 Abdullah b. Ravâha'nın kız kardeşi (Nüveyrî, age., IV, 190; Nâblûsî, İzâhu'd-delâlet, 31)

212 İbn Abdîrabbîh, el-Ikd..., c.: 7, s.: 31.

213 İba Abdîrabbîh, el-Ikd..., c.: 7, s.: 31.

214 Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb, IV, 190; Nâblûsî, İzâhu'd-delâlet, 31.

215 İsfahânî, el-eğânî, 16, 14-15; Nüveyrî, age., IV, 192; İbn Abdîrabbîh, age., c.: 7, s.: ansârdan bir zâtın ziyâfeinde oğlu Andurrahmanla birlikte... Şarkıcıların ismi zikredilmiyor; Şevkânî, Neylu'l-evtâr, VIII, 101: sâdece Hassân, Azzeyi dinledi denilmekte.

Zeyd b. Sâbit (45/665), çocukları için sünnet düğünü tertibetmişti. Bir ziyâfet vererek muhâcir ve Ensârı dâvet etmiş, bütün Medine halkı hazır bulunmuştu. Aralarında Hassân b. Sâbit de vardı. Artık gözleri görmez ve kulakları işitmez olmuştu. Kendisine ayrı bir sofrâ hazırlanmıştı. Oğlu Abdurrahman ona yardım ediyordu. Yemekten sonra Azze el-Meylâ (o sıralarda henüz gençtir) kucağına mizherini alıp çalarak, Hassân b. Sâbit'in: — فلازل قصرٌ بين بضري وجلتق

Busrâ ve Cıllık²¹⁶ arasında üzerine çisil çisil ve sağnak sağnak yağmur yağan köşk hâlâ duruyor) mısralarıyla teğannîye başlayınca Hassân coşmuş ve göz yaşları yanakları akarak, dinlemeye devam etmiştir²¹⁷.

B) Zevk İçin Musikii

Bu mevzuda, biraz önce Numan b. Beşir'in Medinede geçen bir hatırasını kaydetmiştik.

Abdullah b. Cafer (80/699) de mûsikîye en düşkün sahâbilerdendir. Mûsikîde beis görmediği gibi²¹⁸ ûd çalan câriyeleri bile vardı²¹⁹. Şarkı besteler ve bestelerini, veterlerine göre (alâ evtârihi) ses sanatkârı câriyelerinden dinlerdi. Devir Hz. Ali devri²²⁰.

Bir gün İbn Ömer (73/692) kendisini ziyârate gitmiştir. Bir de ne görsün! yanında barbat²²¹ –veyâ câriyesinin kucağında ûd²²²–; “Bu da ne?”, diye sordu. O da “Bilirsen bu câriye senindir” dedi²²³. İbn ömer, bir müddet baktı, evirip çevirdi, sonra, “Bu, mîzân-ı Rûmidir galibâ?”, dedi²²⁴. Abdullah b. Cafer güldü ve, “Doğru söyledin, bu öyle bir âlettir ki, onunla söz ölçülür; câriyeyi kazandın” dedi²²⁵. Sonra câriyeye emretti. O da:

اياشوقاً الى البلد الامين — وحى بين زمزم والحجون
(Ah, Beledi'l-Emîn (Mekke) ve Zemzem ve Hucûn²²⁶ arasındaki mahalleyi ne kadar özledim!)

216 Şam yakınlarında iki mevki ismi.

217 Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb, IV, 191.

218 Şevkânî, Neylü'l-evtâr, VIII, 100; Kettânî, et-Terâtibu'l-idâriyye, II, 124.

219 Şevkânî, age., ay.

220 Şevkânî, age., ay.; Kettânî, age., ay.; Nâblûsî, İzahu'd-delâlât, 36 vd.

221 Mufaddal, K. el-Melâhî, 10.

222 İbn Abdırabbih, el-Ikd..., c.: 7, s.: 12 vd.

223 İbn Abdırabbih, age., c.: 7, s.: 12; Mufaddal, age., 190.

224 İbn Abdırabbih, age., c.: 7, s.: 13; Mufaddal, age., 10.

225 İbn Abdırabbih, age., ay.,

226 İbn Abdırabbih, age., ay.; Mekke'de bir yer adı

mısralarını teğannî edince, İbnu ömere, ne dersin?, diye sordu. O da, “Eğer hep böyleyse beis yoktur”, diye cevap verdi²²⁷.

Bir gün bir adam, Medineye bir takım câriyeler getirmişti. Abdullah b. Ömere misâfir oldu. Câriyelerden biri çalgıcı idi. Bir adam geldi, o câriye için pazarlık etti, anlaşılmadı. Câriyeleri getiren adama, “Abdullah b. Cafer’e git, onunla anlaşabilirsin”, dediler. Adam câriyeleri ona gösterdi ve mezkûr câriyeye üdu almasını emretti; o da aldı ve şarkı söyledi. Anlaştılar ve beraberce Abdullah b. Ömere geldiler²²⁸.

Bir defasında da Muâviye ile Amr b. Âs, Abdullah b. Caferi ziyâret etmişlerdi. Teğannî hakkında sohbet edeceklerdi. İçeri girdikleri zaman, onları gören câriyeler sustular. Muâviye, devam etmelerini söyledi ve onlar söylerken Muâviye de ayaklarıyla tempo tutuyordu. Amr b. Âs, onun coştüğünü ve tempo tuttuğunun farkındaydı. Muâviye ona, “Elbette, kerîm insan, en neşeli olandır” dedi²²⁹.

Abdullah b. Cafer, şarkı dinlemek için meşhur ses sanatkârlarından Cemile’nin evine gitmek istemiş. Cemile ise evinden başka yerde şarkı söylemeyeceğine yemin etmişti. Abdullah b. Cafer’in bu arzusunu işitince “Keffaret ödeyip kendisine geleyim”, diye haber gönderdi. Abdullah kabul etmeyerek Cemile’nin evine gitti²³⁰.

Abdullah b. Zübeyr (73/692)’in de üd çalan câriyeleri olduğu rivâyet edilir. Birgün, İbn Ömer, onu ziyâret etmişti. Yanında bir üd görüdü ve “Ey Hz. Peygamberin sahâbîsi, bu da ne?”, diye sorunca; “Bu, mîzân-ı Şâmîdir, bununla akıllar ayarlanır”, diye cevap vermiştir²³¹.

Ayrıca Hz. Hamza’nın da şarkı okuyan bir câriyesi olduğu²³², Muğire b. Şu’be (50/670)’nin de teğannî dinlediği²³³, Bilâl (20/641) ve Abdullah b. el-Erkam’ın teğannî ettikleri²³⁴ rivâyet edildiği gibi, Berâ’ b. Mâlik (20/641)’in de semâ’ı çok sevdiği ve terennüm etmekte lezzet bulduğu nakledilir²³⁵.

Basra vâlisi Abdullah b. Âmir (670 M.), Hz. Osman için Cavka isimli bir şarkıcı câriye satın almıştı²³⁶. Hz. Osmanın, gece geç vakitlere kadar

227 İbn Abdırabbih, el-ıkd., C. 7, S. 12 vd; Şevkânî, age., VIII, 101.

228 Şevkânî, Neylü’l-evtâr, VIII, 101.

229 Nâblûsî, İzâhu’d-delâlât, 37.

230 Nâblûsî, age., ay.

231 Şevkânî, age., VIII, 100; Nâblûsî, age., Kettânî, et-terâtib, II, 124.

232 Nâblûsî, age., 36.

233 Nâblûsî, age., 39.

234 Nâblûsî, age., 36.

235 Nâblûsî, age., ay.

236 Dr. Ş. Dayf, eş-Şi’ru’l-ğınâ’i, 60.

kendisine şarkı söyliyeni iki câriyesinin bulunduğu; seher vakti olunca “Yeter artık, istiğfar vakti başladı”, dediği de rivâyet edilir²³⁷.

Hiz. Ömerin iki oğlu Abdullah ve Âsım'ın nasb ginâsı söylediklerini Hiz. Ömer iştir. Onlara tekrarlamalarını emreder. Tekrarladıkları zaman da, “Siz Abbâdî'nin iki eşiği gibisiniz”. diye lâtife yapar²³⁸.

C) Yolculukta Mûsikî

Sülyeman b. Yesâr (107/725), Sa'd b. Ebi Vakkâs (55/675)'in Mekke ile Medine arasındaki bir konakta, bulunan bir musallâ taşına yaslanarak ayak ayak üstüne atıp şarkı söylediğini görmüş. Ona, “Ey Ebu İshak, İhramlı olduğun halde böyle şeyleri niçin yaparsın?,” diye sorunca; “Ey kardeşim ügü, beni kötü bir şey söylerken mi dinliyorsun?,” diye mukâbele etmiştir²³⁹.

Hâris b. Abdullahın rivâyetine göre de, Hiz. Ömerin hilâfeti zamanında Muhâcir ve Ensârdan bazılarıyla Mekkeye giderken Hiz. Ömer bir beyit teremüm ediyordu. Iraklı biri, “senden başkası söylesin bari, Ey mü'minlerin emîri”., deyince, Hiz. Ömer utanmış ve kâfileden uzaklaşmaya kadar atını mahmuzlamıştır²⁴⁰.

Bir başka rivâyette de Haccı ekber günü Hiz. Ömer Ravhâ'da iken Rebah b. el-Mu'terif²⁴¹, dan bahsedildiğini işitti. Rebâh arap mûsikisini çok güzel söylerdi. “Bize dinlet, yol kısalsın”, dediler. Rebah, Ömerden korkarım, dedi. Ömere rica ettiler. İzin verdi, “Rebah! onlara dinlet de, yol kısalsın” dedi. Bunun üzerine Rebâh, sesini yükseltti. Onlar ise ihramlı idiler²⁴².

237 Nâblûsî, İzâhu'd-delâlât, 35.

238 İbn Abdîrabbih, el-Ikd..., III, 159.

239 Nâblûsî, age., ay.; İbn Abdîrabbih, el-Ikd..., c.: 7, s.: 9.

240 Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb, IV, 193; Bu konuda Eğani'deki şu ifade anlamlıdır. Herne-kadar Hiz. Ömer zikredilirse de bakış umumdür: “Bu kitabın müellifine göre kitaptaki şarkularla ilgili olarak halifelere nisbet edilip onlara yakıştırılan sözlerin bir çoğunun aslı yoktur. Özellikle İbn Hurdâzebe'nin naklettikleri. Çünkü O Ömer bin el-Hattab'la başlayıp ve onun şu beyti okuduğunu zikrediyor: *كأن راکبها غصن بمروحة* Sonra halifeler arasında sırayla devam ediyor. Hatta ona göre bu şarkı okuma hususu sanki İmametın yani devlet başkanlığının onsuz olunamayan erkanından biri ve hilafet miraslarından bir mirastır. Eğani sahibi bu anlayışı habta'l-'aşvâ tabiriyle kınayarak geceleyin odun toplayanın haline benzetmiştir ki Kah yanılır kah isabet eder.

“Ömer b. el-Hattab'a gelince: Eğer, bunun herkesten rivayeti caiz olsa bile Ömer (R.A.) dan rivayeti doğru değildir. Zira Onun, bu beyti temessülen yani takliden okuduğu rivayet edilir.” İzâhât böyle devam eder, İsfahanî, el-Eğânî, 8, 144

241 bk. el-İsâbe, I, 489.

242 Nüveyrî, age., ay.

Havvât b. Cübeyr (40/660) ise şöyle der: “Hz. Ömerle birlikte hacca gidiyorduk. Bir kafilâ ile yola çıktık. Ebu Ubeyde b. el-Cerrâh (18/639) ve Abdurrahman b. Avf (32/652) da vardı. Dırar b. el-Hattâb (13/634)’ın şiirini okumam için kafilâ bana ısrar etti. Hz. Ömer de, “Bırak Dırar’ın şiirini, kendi kalbinin büneyyelerinden (kendi şiirlerinden) okusun” dedi. Sonra bir başladım, seher vaktine kadar. Sonra Hz. Ömer, yeter yâ Havvât, seher vaktidir,” dedi²⁴³. Hakikaten Hz. Ömerin, “Ġnâ, yolcunun azığıdır”, dediği rivâyet edilmiştir²⁴⁴.

İbn Ömerin biraz sonra kaydedeceğimiz hassâsiyetine rağmen, onunla ilgili olarak şu vâkıa zikredilir:

Eş’ab, Abdullah b. Ömeri ziyâret etmişti. Onu bahçede buldu. Güzel sesiyle meşhur Eş’ab, bir çuval hurma denklemesini söyledi. Sonra kendisinden şarkı söylemesi istendi. İbn Ömerden utandığını ileri sürdü. O da izin verince, hem çalıp hem söylemiştir²⁴⁵

Bir gün İbn Ömer, İbn Muhrız (140 h.)’in:

لو بدلت اعلى منازلها - سفلا واصبح سفلا يعلو
لعرفت معناها مما احتملت - منى الصلوع لاهلها

(Konaklarının altı üstüne gelse bile, kaburgalarımın, ehline ihtimalli oluşundan onun (manâ)sını elbette bilirim). mısralarını teğannî ederken dinlemiş ve “İnşallah” demesini tavsiye etmişti. İbni Muhrız, o zaman manâ yönünden bozulur, deyince; inşallah’ın ifsâd ettiği manâda hayır yoktur, demiştir²⁴⁶.

Bu hâdiseye rağmen İbn Ömerin, ihramlı bir kâfileye rasladığı, içlerinde teğannî eden bir adam görünce de, “Allaha andolsun sizi dinlemem”, dediği, bunu tekrarladığı rivâyet edilir²⁴⁷.

Ancak bu mevzuda İbn Ömerle ilgili en meşhur rivâyet şudur: Mevlâsı Nâfi’ (117/735) der ki: “İbn Ömerle yolculuk ediyordum. Bir

243 Kettânî, et-Terâtibu’l-İdâriyye, II, 126: Ancak bunun tağannî olmayıp yüksek sesle şiir okumaktan ibâret olduğunu söyleyenler olmuştur; Makdisî, Kitâbu’s-semâ’, 9-a vd.; Nâblûsî İzâhu’d-delâlât, 38.

244 Makdisî, Kitâbu’s-semâ’ Kettânî, et-Terâtibu’l-İdâriyye, II, 123.

245 Nâblûsî, İzâhu’d-delâlât, 36.

246 İbn Abdırabbih, el-İkd..., c.: 7, s.: 13.

247 el-Misbâh, 101-b; Nüveyrî, Nihâyetü’l-Ereb, IV, 135.

çoban kavalı işitti. Hemen parmaklarını kulaklarına koyarak yoldan saptı. Ara sıra, “Nâfil daha işitiyor musun?”, diye soruyordu. Nihâyet işitmediğimi söyleyince, kulaklarını açtı ve Rasûllulahı böyle yaparken gördüğünü söyledi”²⁴⁸.

İbn Mes’ûd bu hususta şöyle demiştir: “Bir kimse, bineğine besmelesiz binnerse şeytan terkisine asılıp, şarkı söyle diye taziyk eder...”²⁴⁹

D) Dinlenmek, Yalnızlığı ve Sıkıntıyı Gisermek İçin Musiki

Abdurrahman b. Avf, Hz. Ömeri ziyâret için izin istemişti. Hz. Ömerin terennüm ettiğini işitti. Bunun farkına varan Hz. Ömer, “Evimizde yalnız kaldığımız zaman diğer insanlar gibi biz de söyleriz”, diyerek birkaç mısra’lık bir parçayı teğanni etmiştir²⁵⁰.

Hz. Alinin rivâyetine göre, Hz. Peygamber, Medineye hicret etmişti. Hz. Ebubekirle Bilâl hastalandılar. Sıtma Hz. Ebubekiri yakalınca, şu beyti terennüm ediyordu:

“كل امرئ مصبح في امله - والموت ادنى من شرك نعله”

(Herkes ümidiyle sabahlar, fakat ölüm ona ayakkabısının bağından daha yakındır.) Bilâl de kendine gelince şöyle teğanni etmiştir:

“الايث شعري هل ابيت ليلة - بواد وحولى اذخر و جليل”

“وهل اردن يوما مياه مجنة - وهل بيدون لي شامة و طفيل”

(Âh bir bileydim, acaba bir gece etrafımda izhir dikenleri ve büyük ağaçlar olduğu halde, bir vâdide geceleyecek miyim? Mecenne sularına kavuşacak mıyım? Şâme ve Tufeyl bana görünecekler mi?) Sonra da “Allahım, Utbe b. Rebî’ayı ve Ümeyye b. Halefi kahret; bizi Mekkedden çıkardıkları gibi”, diye beddua etmişti²⁵¹.

Berâ b. Mâlik (20/641), zâhid sahâbilerdendi. Yetmiş kâfir öldürmüş fakat şehit olamadığına üzülerek, kederinden yatağa düşmüştü. Üzüntüsünü hafifletmek için teğanni ediyordu. Kardeşi Enes (93/712) işitince, itâb makamında, “Teğanni mi ediyorsun?”, diye sormuş; o da, “Telehhi için değil, vesveseleri gidermek içindir”, diye cevâp vermiştir²⁵².

248 el-Mısbâh, 101-b; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II, 8, 38; Şevkânî, Neylü’l-evtâr, VIII, 96; Nâblûsî, age., 29; İbn Teymiyye, Mes’eletü’s-semâ, Makdisî, age., 18-a: bu hadis iki ayrı tarihten rivâyet edilmiştir. Ebu Dâvuda göre, münkerdir. İsnâdındaki bir râvi için hadis otoriteleri söz söyledi. O râviden başkası bu hadisi rivâyet etmemiştir. İbn Ömerin, Nâfi’e, işitiyor musun?, demesi tahrime delil olamaz. Öyle olsaydı onu da nehyederdi. Hz. Peygamber niçin sözlü beyanda bulunmadı?

249 Âlûsî, Rûhu’l-Meânî c.: 21, s.: 60.

250 Nâblûsî, İzâhu’d-delâlât 35.

251 Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 83

252 Şerhu Siyeri Kebir Tercemesi, I, 53.

Savaşta gazilerin düşmana karşı meydan okumalarına gelince, Hz. Ali ve Hâlid b. Velid gibi sahâbe yapmıştır ve mendûb addedilmiştir²⁵³. Ukbe b. Âmir el-Ensârî (58/678) de Bedirde yüksek sesle teğannî etmiştir²⁵⁴.

Müşrik kadınların yaptığı gibi, gazâlarda cephe gerisinde, müslüman kadınların, orduyu teşvik için çalgı çalıp şarkı söylediklerine dâir hiçbir rivâyete raslıyamadık.

Ölüye ağıt mes'elesine gelince, Karza b. Ka'b la Sâbit b. Yezîd'in düğünde şarkı ve niyâhasız ağıt husûsunda kendilerine ruhsat verildiğini söylediklerini, daha önce nakletmiştik²⁵⁵ (s.: 32). Hz. Ali de, "Rasûlullah beni, muğanniyelerden ve ölüye bağırıp çağırarak ağlayanlardan, onların alış-verişinden, onlardan elde edilen kazançtan, "onların kazancı haramdır." diyerek nehyetti", demiştir²⁵⁶.

E) Bu Devirde Müzik Aletleri

Mizmâr (bir çeşit ney), Davud peygamberden beri bilinmektedir. Nitekim daha önce geçtiği gibi (s.: 8) Hz. Peygamber Ebû Musâ'el-Eş'arînin sesinin güzelliği ile iftihâr ederek "Bana Dâvud mızmarlarından biri verilmiştir." buyurdu. İbnu'l-Hindî (Ebuosman e'n-Nehdî olabilir) de Ebû Mûsâel-Eş'arî'nin sesinden daha güzel ne tanbur, ne sanc ne mızmar dinledim; bize namaz kıldırırken Bâkara sûresini okumasını arzu ededik, demiştir²⁵⁷. Bu devirde neyzenlik (zimâra) cârî olduğunu Enes b. Mâlik'in "En fenâ kazanç zimâra kazancıdır" deyişinden anlıyoruz²⁵⁸.

Ud da belli başlı aletler arasındadır. Abdullah b. Zübeyr²⁵⁹ ve Abdullah b. Caferin ud çalan câriyeleri²⁶⁰ bulunduğunu barbatıda, Abdullah b. Caferin "mîzân-ı Rûmî"²⁶¹ diye tavsîf ettiğini biraz önce kaydetmiştik.

Mî'ezfe hakkında sahâbeden Abdullah b. Beşr, İbnulcündî'ye, "Bir kavim gelecek ki içkiye ve mi'zefeye düşkünlükleri yüzünden maymun

253 Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb, IV, 168.

254 Nâblûsî, İzâhu'd-delâlât, 35.

255 Nüveyrî, age., IV, 193.

256 Makdisî, Kitâbü's-Semâ', 34-a.

257 Kettânî, et-terâtîb..., II, 425.

258 Süyûtî, ed-Dürri'l-mensûr, V, 160.

259 Kettânî, age., II, 124; Nâblûsî, age., 38.

260 Nâblûsî, age., ay; Şevkânî, Neylül-evtâr, VIII, 101; İbn Abdirabbîh, el-İkd 7, 12.

261 Mufaddal, Kitâbü'l-melâhî, 10.

ve domuz suratına döndürüleceklerdir"²⁶², der. Bu manâda daha önce (s.: 411 de.) zikredilen hadisler de hatırlanmalıdır.

Zil ve çan. Oyun esnâsında da kullanılan bu âletler hakkında Benâ-ne (Abdurrahmân b. Hayyân'ın câriyesi) Hz. Ayşe ile ilgili şu olayı nakleder: Bir gün Hz. Ayşenin huzûruna, üzerinde bir takım ziller bulunan ve yürüdükçe ses çıkaran bir câriye girmek istemişti. Hz. Ayşe onu görünce "Sakin, zillerini sökmeden içeri almayın" dedi. Ben, Hz. Ayşeye sebebini sordum. da, Rasûlullah", zil bulunan eve, aralarında çan bulunan arkadaş topluluğuna melekler girmez" buyurdu, şeklinde karşılık verdi, dedi²⁶³.

F) Hülâsa

Buraya kadar, tesbit etmeye çalıştığımız hâdiselerde ashâbın görüş ve telâkkileri anlaşılmakta ise de meselenin biraz daha aydınlanması bakımından şöyle bir neticeye varmak, mevzunun değerlendirilmesinde, faydalı olacaktır: Hz. Peygamberin def çalmaktan nehyettiğini söyleyen Hz. Ali²⁶⁴, ve evlâdının, gınâ (mûsikî)nin tahrimine zâhib olmaları²⁶⁵ ve İbn Mes'ûd'un, bir hadisten mülhem olarak "gınâ, suyun ekin²⁶⁶ -veya sebze²⁶⁷ bitirdiği gibi, kalbde nifak bitirir²⁶⁸, zikir ise, yine suyun ekin bitirdiği gibi, kalbde iman bitirir."²⁶⁹; Hz. Osman'ın ise, "aslâ teğannî söylemedim."²⁷⁰ demeleri yanında; birçoklarıyla ilgili olarak naklettiğimiz hadiselerde de görüldüğü üzere, sahâbeden bir çok zâtın teğannî ettikleri ve dinledikleri rivâyet edilmiştir. Ez cümle: Hz. Ömer, Hz. Osman, Abdurrahman b. Avf, Ebû Ubeyde b. el-Cerrah, Sa'd b. Ebi Vakkas, Ebu Mes'ûd el-Ensârî²⁷¹, Damre²⁷² Abdullah b. Ömer, Berâ b. Malik, Abdullah b. Cafer, Abdullah b. Zübeyr, Hassân b. Sâbit, Abdullah b. Amr, Karza b. Kâ'b, Havvât b. Cübeyr, Muğire b. Şu'be, Amr b. âs,

262 Makdisî, Kitâbu's-semâ, 39-a.

263 Ahmed b. Hanbel, Müsned, VI, 242.

264 Makdisî, age., 34-a.

265 el-Misbâh, 101-a.

266 Süyûtî, ed-Dürri'l-mensûr, V, 159.

267 Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb, IV, 125.

268 Süyûtî, age., ay.

269 Süyûtî, age., ay.

270 Nüveyrî, age. IV, 135; Makdisî, age., 40-a: devamında "asla istinnâ yapmadım ve sağ elimle zekerimi tutmadım" der.

271 Şevkânî, Neylü'l-evtâr, VIII, 101, Kettânî, et-terâtib, II, 124.

272 Kettânî, age., ay.

Hız. Ayşe, Rubeyyi' bint Muavviz²⁷³, Bilâl, Abdullah b. Erkam, Üsâme b. Zeyd, Hz. Hamza, Rebâh b. el-Mu'terif²⁷⁴, Muâviye²⁷⁵'yi sayabiliriz.

IV- Emeviler Devrinde Müsiki

A) Giriş

Bu devre evvelki devirlere nisbetle müslüman cemiyetlerdeki musiki hayâtı için yeni ve üzerine dikkat çeken bir devre olmuştur. Müsikinin gerek sanat, gerekse sanatkârlar yönünden durumu gelişme ve değişme gösterirken, bu değişiklik sarayda ve halkın yaşayışında da gözükmeye başlamıştır.

Fetihler neticesi toprak genişlemesine paralel olarak komşu devlet ve milletlerle olan her türlü sosyal ve ekonomik münâsebetler de artmış ve gelişmiştir. İlm adamlarının gel-gitleriyle hergün yeni ilmî hareketler ve faaliyetler görülmeye başlanmıştır.

Bu devirde gınâ, Hicâz şehirlerinin en mühim şeylerindedir. Gece gündüz her yerde şarkı ve şarkıcılardan söz edilirdi²⁷⁶. Bu devrin şöhret bulmuş veyâ müsiki hayatında az da olsa faaliyet göstermiş sanatkârları arasında şu isimlere raslamaktayız:

Tuveys²⁷⁷, Sâib Hâsir²⁷⁸, Muâviyenin kızı Atike²⁷⁹, İbn Ssâyâd²⁸⁰, Sellâme ez-Zerkâ, Azze el-Meylâ, Huleyde, Rabîha, el-Fâriha (Fer'a), Bülbüle, Lezzetü'l-iş Sa'ide (Sa'de)²⁸¹, İbn Miscâh, Budayh el-Melih, İbn Muhriz²⁸², İbn Süreyc, Ma'bed²⁸³, Cemile, Gariz, Nâfi', İbn Tanbüre, Nâfi'ul-hayr, Fend, Delâl Nâfiz, Nevmu'd-duha, Berdufûâd, Hibetullah, Rahmetullah, İbn Ebi Atik²⁸⁴, Malik b. Ayşe, el-NBeyzak el-Ensârî, İbn Ebi Leheb, Sellâme el-Kass, Habbâbe²⁸⁵, Huneyn el-Hîrî

273 Kettâni, et-Terâtib, II, 124; Şevkânî, Neylü'l-evtâr, VII, 101.

274 Şevkânî, age., ay.

275 Nüveyrî, age., IV, 194.

276 Dr. Ş. Dayf, eş-Şi'ru'l-gınâ'i, 61, Medeniyet Tarihi açısından bazı tesbitler için Will Durant, İslâm Medeniyeti, Tercüman 1010 Temel Esr, Çev., Orhan Bahaeddin, Tarihsiz, 143 vd.

277 Farmer, A History of Arabian Music, 52.

278 İsfehânî, el-Eğânî, 16 68; Farmer, age., 60.

279 İsfehânî age., 6, 55.

280 İbn Abdîrabbih, el-Ikl..., c.: 7, s.: 19.

281 Farmer, age., 75.

282 Farmer, age., 61.

283 Farmer, age., 62.

284 Farmer, age., 75.

285 Farmer, age., 63.

(Irak)²⁸⁶, Attarrad, Fahmân, el-Aşğar, Ömer el-Vâdî, Hakem el-Vâdî, Yunus el-Kâtib, Hüzeli, Ebcer, Eş'ab b. Câbir, Ebu Kâmil, Güzeyyil, Yahya Kayl, Ebu Kâhil²⁸⁷, Ahdar²⁸⁸, İbnutayzen²⁸⁹.

Birbirlerinden farklı şöhretlere sâhibolan bu sanatkârlardan Tuveys (632-710 m.), İslâmî devirde, hezeç, gınâ'ür-rakîk ve ikâ tarzında ilk şarkı okuyan kimsedir²⁹⁰.

Azze el-Meylâ da, gınâ'ül-mevgî tarzında Hicâz'da ilk şarkı okuyan kadın sanatkârdır²⁹¹.

İslâmî devirde Irakta ilk sanatkâr Huneyn el-Hîrî²⁹² (718 m.)

Yine İslâmî devirde Kûfe'de ilk meşhur bestekâr ve tanburcu Ahmed e'n-Nasîbîdir²⁹³.

Bu devrin musikî aletlerinin başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz: Barbat, tanbur, ûd, tanbur el-mizânî, sanc, cenk, mizmâr, tabl, düff, kadâb, nây.... v.b.

Gerek saray içinde ve dışında gelişen ve değişen mûsikî faaliyetleri ve gerekse komşu devletlerle olan sanat ve mûsikî münâsebetleri hususunda Emevî halifelerinin tutum ve icrâatları farklıdır.

B) Emevi Halifelerinin Mûsiki Hayatına Toplu Bir Bakış

I. Muâviye (41-60 h.-661/680 m.)

Muâviye debiyât ve sanat zevkinin en yüksek derecesine ulaşmıştır²⁹⁴. Çalgı dinleyip ayağını oynattığı rivâyet edilir²⁹⁵. Bir gece oğlu Yezid'e kulak verir. Yanında hoşuna giden bir mûsikî işitir. Sabahleyin, "seni eğlendiren kimdi"? deyince,; Yezid, Sâib Hâsir (683 m.) olduğunu söyler. Muâviye de, öyle ise çokca ihsân et, der²⁹⁶. Yine Yezid'in yanında ûd dinlediği, ve bundan hoşlandığı, bir düğün esnâsında bir şarkıcıyı çağırıldığı ve şarkıcının ona,

286 Farmer, A History of Arabian Music, 63.

287 İbn Abdîrabbih, age., c.: 7, s.: 33.

288 Nâblûsî, İzâhu'd-delâlâlât, 39

289 Dr. Ş. Dayf, age., 66.

290 Farmer, age., 50 vd.

291 Farmer, age., 51.

292 Farmer, age., 55.

293 Farmer, age., 56.

294 Farmer, age., 60.

295 Nâblûsî, age., 36.

296 İbn Abdîrabbih age., c. 7, s. 54.

“ لنا لحففات الغر يلمعن في الضحى
 “واسيافنا يقطنن من نجدة دما.”

şarkısını okuduğu zikredilir²⁹⁷.

Bir defasında Muâviye Hacca gittiğinde Medinede Abdullah b. b. Cafer (80/699)'e uğrar. O gece Abdullah b. Caferin teğanni ettiğini, şafağa karşı da Kur'an okuduğunu dinlemiş ve taaccüb etmiştir. Muâviye için sofraya hazırlanır, müzisyenlerden İbn Sayyâd da çağırılır. Abdullah b. Cafer, İbn Sayyâd'a tenbih eder ve der ki: “Muâviye'yi elini tam yemeğe uzatırken gördüğünde evtârına dokun ve şarkı oku”. İbn Sayyâd öyle yaptı. Muâviye tam elini uzatırken tellere dokundu. Adıy b. Zeyd(587 m.) in bir güftesini okudu. Muâviye bu güfteyi çok se-verdi. Elini yemekten çekti, neş'e ile ayaklarını yere vurmaya başladı. Sonunda Abdullah b. Cafer, Muâviyeye, “Yâ emirelmü'minin, şiir seçme ve ona bestelenen nağmeler de seçme olursa onda bir beis görür müsün?” diye sorduğunda aldığı cevâb “Şiirin de sesin de güzelinde beis yoktur”²⁹⁸. Aynı yerde Muâviyenin muhtelif vesilelerle mûsikî dinlediği kaydedilir.

El-Fakih ve'l-mütefakkıh'daki kayıta ise Muâviye, Abdullah b. Cafer ve Ömer b. Abdillâh b. Ebi Rabî'a (23-93 h./644-712 m.)'yı ayrı ayrı meclislerde şarkı okurken görmüş ve men'etmiştir²⁹⁹.

Bir defasında da Abdullah b. Cafer, Muâviyeye misâfir olur. Gece şarkı söylemeye başlayınca, Muâviyenin karısı, “Harimine aldığın adamı dinle, bak ne söylüyor?”, der. Muâviye dinler gider. Sabaha karşı da Muâviye Abdullah b. Caferin Kur'ân-ı Kerim kırâatını işitir; karısını uyandırarak, “Akşam bana dinlettiğin yerine şimdi de sen dinle” der³⁰⁰.

I. Yezid (Yezid b. Muâviye) (680-683 m.)

Saraya ilk defa çalgı âletlerini ve şarkıcıları sokan³⁰¹ ve mûsikiyi teşvik eden ilk halife Muaviyenin oğlu Yezid ve kızı Âtikedir. Âtike beste yapacak kadar mûsikiyi öğrenmişti. Yaptığı besteleri Mekke ve Medine-den gelen kadın şarkıcılara da öğretti, onları bu yolda ilerlemeye teşvik etti³⁰².

I. Yezid zamanında Hicaz, mûsikînin, şiirin ve eğlencenin merkezi haline gelirken, Irak bunları reddediyor, hatta haram kılıyordu³⁰³. Bu

297 Nâblûsî, İzahu'd-delâlât, 39.

298 İbn Abdirabbih, el-Ikfd..., c.: 7, s.: 19.

299 Hatibu'l-Bağdâdî, el-Fakih ve'l-mütefakkıh, Köprülü, 392, 14-a.

300 İbn Abdilberr, el-İsti'âb, II, 267.

301 Farmer, A History of..., 60.

302 İsfahani, el-Egâni, 16, 78 (Bulak baskısı, 8, 19?)

303 Mesûdî, Murûc, 3, 77; C. Zeydan, İslam Med. Tar., 5, 56.

devirde gınâ Hicaz şehirlerinin en mühim şeyleri arasında idi³⁰⁴. Mekke ve Medinede mûsikî oldukça terakkî etti³⁰⁵. Gece-gündüz her yerde şarkı ve şarkıcılardan bahsedilir oldu. Mes'ûdî'ye göre, gınâ Yezid b. Muâviye devrinde nemâ bulmaya başladı³⁰⁶.

II. Muâviye (Muâviye b. Yezîd) (683 m.) ve Mervân b. Hakem (683-685)

Bu iki halife zamanında kültürel sahada kayda değer bir gelişme olmamıştır. Hattâ Mervân b. Hakem Medine valisi iken devrin meşhur şarkıcısı Tuveys de dahil "muhanessûn" denen bütün şarkıcıları Medineden kovmuştur³⁰⁷.

Abdumelik b. Mervân (685-705 m.)

Mûsikî ve edebiyâta genel müsâade vermiştir. Devrin ünlü müzisyenlerinden İbn Miscah ve Budeyh el-Melih'i himâye etmiştir. Kardeşi Bişr b. Mervân da müziği kuvvetle korumuştur.

Bişr b. Mervân bu devrede Irak valisi iken devrin hukukçularından Şa'bi (103/721) Bişrin huzuruna girer. Huzurda kucagında uduyla bir câriye vardır. Şa'bi girince Bişr câriyeye udu bırakmasını söyler ve câriyede bırakır. Bunun üzerine de Şa'bi, sâdece kulundan hayâ etmek bir emîre yakışmaz, deyince Bişr, doğrusun, der ve câriyeye udu getirmesini söyler. Câriye de alır ve şu şarkıyı okumaya başlar³⁰⁸:

”ومِمَّا شَجَانِي أَنهَا يَوْمَ وَدَّعْتُ - تَوَلَّيْتُ وَمَاءَ الْعَيْنِ فِي الْجَفْنِ حَائِرٌ”
”فَلَمَّا عَادَتْ مِنْ بَعِيدٍ بِنَظْرَةٍ - الَّتِي التَّفَاتَا أَسْلَمْتَهُ الْمَاجِرُ”

Abdullah b. Cafer'in de bulunduğu bir toplantıda mûsikîden söz edilirken Abdumelik b. Mervân şöyle konuştu: Allah gınâyı kötiledi; o, mürüvveti ne kadar düşürücü, ırzı ne kadar yaralayıcı, şerefi ne kadar yıkıcı ve idrâki ne kadar giderici bir şeydir³⁰⁹.

I. Velid (Velid b. Abdumelik) (705-715 m.)

Bu devre en hareketli bir devredir. İslâm devletinin sınırları bilhassa doğuda ve batıda oldukça genişlemiş; Akdeniz geçilmiş, Çin hudut-

304 Dr. Ş. Dayf, eş-Şi'ru'l-gınâ'i, 61.

305 Farmer, A History of Arabian Music, 68.

306 Dr. Ş. Dayf, age., ay.

307 Farmer, age., 61.

308 İbn Abdırabbih, el-Ikd..., c.: 7, s.: 14 vd.

309 İbn Abdırabbih, el-Ikd..., c.: s.: 60.

larına ulaşılmış, İspanyaya ayak basılmıştır. Bir taraftan da kültür ve sanat gelişmiş İbn Süreyc ve Ma'bed gibi Mekke ve Medinenin meşhur müzisyenleri Şam sarayına gelip şâirlerden daha çok itibâr görmüşlerdir³¹⁰.

• Süleyman b. Abdilmelik. (715-717 m.)

Süleymana göre mûsikî sâdece sanat olmaktan öte, saray ve bayram eğlenceleri için gerekli bir şeydi. Halife olmadan evvel müziğe karşı bir meyil izhâr etti ve Hacc sırasında Mekke müzisyenler arasındaki bir müsâbakada Süleyman da mükâfat koydu. O zaman 10.000 dirhemlik birincilik mükâfatını İbn Süreyc kazandı³¹¹. Halife olduktan sonra ise mûsikîye karşı tutumu değişmiştir.

Bir gün askerlerden birinin şarkı söylediğini duyunca yanına çağırıp şarkıyı tekrar okumasını emretmişti. Hükümdarın hoşuna gittiğini sanan asker bir kerre daha, ama daha dikkatle ve duygulu bir sesle şarkıyı tekrarlayınca halife, taassubundan ötürü askeri hadım ettirmişti. Askerin güzel okuyuşu için de, "Onu dinleyince ona meyletmiyecek hiçbir kadın tahmin etmiyorum," der³¹². Sadece bu kadarla kalmayıp Medine valisine, şchirde ne kadar şarkıcı ve besteci varsa toplayıp hadım ettirmesini emretmişti³¹³.

II. Ömer (Ömer b. Abdilazîz (99-101 / 717-720)

Takvâsiyle meşhur olmasına rağmen bestekâr olan ilk halifedir³¹⁴. Bestelerinde güzel ahlâkî parçalar yer alırdı³¹⁵. Güzel sesli olduğu ve şu şarkının da bestekârı olduğu rivâyet edilir:

“عَلِقَ الْقَلْبُ سَعَادَا - عَادَتِ الْقَلْبَ فَعَادَا”

“كُلَّمَا عَوْتُبَ فِيهَا - أَوْتُهُ مِنْهَا تَمَادَى”

“وَهُوَ مَشْغُوفٌ بِسَعْدَى - وَعَصَى فِيهَا وَزَادَا”

Kendisine nisbet edilen bestelerin güftelerinin de Cerîr (653?-733 m.) ve Eşheb b. Remile'ye âit olduğu söylenir³¹⁶. Halife olmadan önce

³¹⁰ Farmer, A Histoy of Arabian Mûsic, 62.

³¹¹ Farmer, age., ay.

³¹² İbn Abdırabbi, age., c.: 7, s.: 25.

³¹³ İsfahânî, el-Egânî, 4, 61; C. Zeydan İslam Medeniyeti Tarihi, 5, 57.

³¹⁴ İsfahânî, a.g.e., 8, 144 vd.; C. Zeydan. a.g.e., 5, 60, Farmer, age., 62.

³¹⁵ Nâblûsî, İzâhu'l-delâlât, 42.

³¹⁶ İsfahânî, el-Egânî, 8, 146; Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb, IV, 200. vd.

hususî câriyelerinden dinler, neş'eden elini çarpar ayaklariyle tempo tutardı³¹⁷.

Bir yolculuk esnâsında bineği üzerinde şu güfteyi terennüm ettiği kaydedilir³¹⁸:

“فَلَوْلَا ثَلَاثٌ هُنَّ مِنْ عَيْشَةِ الْفَتَى
“وَجَدَكَ لَمْ أَحْفِلْ مَتَى قَامَ عُوْدِي”

Ömer b. Abdilazizin, mûsikînin ve güzel sesin tesiri altında kaldığına dâir şöyle bir hâdise nakledilir: Bir gün Iraklı biri güzel sesli bir câriyeyi görmek için Medine'ye geldi. O câriyenin, Medine kadısının câriyesi olduğunu kendisine söylediler. Kadıyı ziyâret edip câriyesinin çok güzel Kur'ân okuduğunu, şarkı söylemekte de çok mahir olduğunu işittiğini ve kendisine onu dinletmenin mümkün olup olmadığını sordu. Kadı, câriyesinin bu meziyetlerinden habersizdi. Misâfirle birlikte câriyeyi dinledi. Öyle bir heyecanlandı ki, terliklerini kulaklarına geçirip diz üstü yürürken, “Beni Ka'be'ye götürün, ben kurban edilecek biriyim” diye söyleniyordu. Ömer b. Abdilaziz, bu hikâyeyi duyunca, kadıyı işinden azletti. Bunun üzerine “Bu câriyeyi dinleyip de, ben bir yük hayvanıyım, diye bağırmasza Ömerin karıları boş olsun”, dedi. Bu söz halifenin kulağına erişti. Kadı ile câriyelerini görmek istedi. Halifenin huzuruna çıktıkları zaman, önce câriyeye, Medine'de söylediği mısra'ları söylemesini emretti. Daha şarkı bitmeden Ömerin büyük bir heyecana kapıldığı ve gözlerinden akan iri yaş damlalarının sakahından aşağı süzülmesi görüldü. Şarkıyı üç kere söyleten Ömer, kadının sözlerini mübâlağalı bulmadığını söyliyerek onu eski memuriyetine iâde etti³¹⁹.

Ömer b. Abdilaziz, bir grupla Medineye giderken Bekr b. İsmâil el-Ensârî ve Sa'îd b. Abdirrahman b. Hassân b. Sâbit şarkıcı Tuveysi görmek istediler. Tuveys onlara defle şu şarkıyı okudu³²⁰:

“يَا خَلِيلِي يَا بَنِي سَهْدِي - لَمْ تَنْمَ عَيْنِي وَلَمْ تَكْتَدِ
“كَيْفَ تَلْحُونِي عَلَى رَجُلٍ - مُؤْنِسٍ تَلْتَذُّهُ كَبِيدِي”
“مِثْلُ ضَوْءِ الْبَدْرِ صَوْرَتَهُ - لَيْسَ بِالزُّمَيْلَةِ الْنَكْدِ”

317 Nâblûsî, İzâhu'd-delâlat, 40, 42.

318 İbn Abdirabbih, el-Ikd..., c.: 7, s.: 13.

319 Mes'udî, Murûc, 3, 198

320 İsfahânî, el-Egânî 2. 167 vd; İbn Abdirabbih, el-Ikd..., c.: 7, s.: 30.

Halife olduktan sonra mûsikî sahasında selefle nisbetle çok sıkı davranmış³²¹. Öyleki, kulağına âdetâ hiçbir nağme değmemişti. Çünkü ibâdeti engellemesinden korkmuştur³²². Çocuğunu terbiye eden adama şunu yazmıştır: “Eğitiminde çocukların kerih görmesi gereken ilk şey evveli şeytan sonu da rahmânın öfkesini gerektiren eğlencelere buğzettir. Zira kuvvetli ilim adamlarından bana ulaştı ki, çalgı âletleri ve şarkı dinlemek, o meclislere karışmak, suyun ot bitirdiği gibi kalpte nifak bitirir³²³”.

II. Yezid (Yezid b. Abdilmelik) (101–105 h. /720–724 m.)

İkinci Yezid, selefi Ömer b. Abdilazîze nisbetle oldukça zıt bir tutumda olduğundan mûsikî ve şiiri tekrar saraya ve saray dışına getirdi. Devrin meşhur müzisyenlerinden Sellâme al-Kass, Habbâbe, İbn Ebileheb ve diğer müzisyenleri büyük ikrâmiyelerle saraya alırdı³²⁴. Habbâbe, Yezid’in ölümüne kadar yanında kalmıştı³²⁵. Onu severdi ve onun sevgisi baskın gelirdi³²⁶.

Hişâm b. Abdilmelik (105–125 h. /724–743 m.)

Hişâm zamanında sarayda müzisyenler var, deniyorsa da fazla malûmât yok. Evvelkilere ve sonrakilere nisbetle hilâfeti başarılı bir devre olmuştur. Iraklı müzisyen Huneyn el-Hîri’yi kabul etmiştir.

II. Velid (125–126 h. /743–744 m.)

Kısa fakat hareketli bir devre. Hâriçten müzisyen getiren ilk halife. İçkili, eğlenceli, çalgılı yerlerdeki eğlencelerden memnûniyyetini teşhir etmiştir. Şarkıcı kadınların revâç bulduğu, her taraftan şarkıcılarını elini kolunu sallayarak geldiği bir devir. Kendisi bestekâr. Ud ve davul çalar. Devrin meşhur şarkıcıları Ma’bed, Atarrad, Mâlik, İbn Ayşe, Dahmân el-Asğar, Ömer el-Vâdi, Hakem el-Vâdi, Yunus el-Kâtib, el-Hüzelî, Ebcer, Eş’ab b. Câbir, Ebû Kâmil el-Kuzeyyil, Yahya Kayl v.b.³²⁷

321 Famer, A History, of Arabian Music, 65.

322 Nâblûsî, İzâhu’d-delâle, 42.

323 Süyâtî, ed-Dürri’l-mensûr, V, 160.

324 Farmer, age., 63.

325 Farmer, age., 87.

326 Mesûdî, Murûc, 3, 207.

327 İsfahanî, el-Egânî, 8, 155 vd.; Mes’ûdî, age., 3, 226, daha başka isimler var; C. Zeydan, İslâm Medeniyeti Tarihi, 5, 60, Velid’in bestekarlığı; Farmer, age., 64.

Şarkıcıları ve bestecileri Hicazdan Şama getirdi. Bu tarihten sonra mûsikî, İslâm ülkelerinin her tarafına yayıldı³²⁸. Yezid ve II. Velîd gibi halifeler devrinde gelişmesi hızlanan mûsikî, Emevîlerin son zamanlarında saray ve konaklardan halk arasına hatta savaş meydanlarına kadar girdi. Abbasiler, İsfahân yöresinde Emevîleri yenilgiye uğrattıkları zaman (h. 131) sayısız ganîmet malları arasında, ud, tanbur ve ney bulmuşlardır³²⁹. Fakat Emevîlerin mûsikîye en çok önem veren halifesi olan II. Velîd bile mûsikînin sihirli etkisinden sakınmayı sağlık vermiştir³³⁰.

III. Yezid (126-127 h. /744-745 m.)

Altı ay kadar halifelik yapan III. Yezid mûsikî mevzuunda şu nutku ile meşhurdur:

“Ey Ümeyyeoğulları: Gınâdan sakınmanızı tavsiye ederim. Zirâ ğnâ hayâyı azaltıp, şehveti artırır, mürüvveti yıkar. O, içkiye denktir, sekrin yaptığını yapar. Şüphesiz, hernekadar siz ğnâ söylüyor ve dinliyorsanız da onu kadınlardan men edin! Çünkü ğnâ, zinâyâ teşvik ve yardım eder. Bu hususta bir şey diyemem ama, şu kadar ki, ğnâ bana her türlü lezzetten daha çok sevimli, Nefsim için, uzun müddet susuz kaldıtan sonra içilen sudan daha hoştur. Fakat hakikat, söylenmesi daha gerekli olan şeydir”³³¹.

Bu nutkuna rağmen hilâfeti sırasında Horasan valisi Nasr b. Seyyâr'a kendisine her çeşit mûsikî aleti ve bir miktar şarkıcı kadın getirmesini emretmiştir³³².

II. Mervân (127-132 h. /744-750 m.)

Bu devre tamamen mücadele ve mukâtele ile geçtiğinden önemli bir sanat hareketi görülmedi. 25 /ocak /750 de meşhur Zap Harbi ile Emevî devri kapanmış, Abbâsî devri başlamış oldu³³³.

C) Emevîler Devrinde Saray Dışı Mûsikî Hayatına Bir Bakış

Emevîler devrinde Bizans ve İranla olan kültür teması neticesi bestelerde ve çalgılarda Bizans ve İran mûsikîsi tavrı görülmektedir³³⁴. Bir kaç

328 C. Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi 5, 56.

329 C. Zeydan age., 5, 61.

330 C. Zeydan, age., 5., 58.

331 Nüveyrî, Nihâyetü'l-ereb, IV, 135; Âlûsî, Ruhu'l-ma'ânî, c.: 21, s.: 60; Süyûtî, ed-Dür-rü'l-mensûr. V. 159.

332 Farmer, A History of Arabian Music, 65.

333 Farmer, age., 1y.

334 Farmer, age., 76.

müstesnâ ekseri halifeler zamanında saray, kadın erkek müzisyenlerle dolduruldu ve himâye gördüler³³⁵. Bu devrin önemli mûsikî olaylarının en meşhurları arasında devrin şarkıcısı Cemile'nin hac seferi oldu. Bir çok ses ve söz sanatkârları, şâirler ve sanatseverler katıldı. Muhtemelen I. Velid (705-715 m.) zamanıdır³³⁶. Kâfile Mekkeye vardığında öncü müzisyen ve şâirler hayretle karşıladılar. Medineye dönüştü üç gün mûsikî toplantıları tertib edildi. En meşhur şarkıcılar görev aldı. Cemile 50 câriye ile bir program tanzim etti. Kendisi o grupta elinde lute perde arkasında görev aldı. Bu orkestra diğer meşhurlar için de çaldı³³⁷.

Sanatta mâhir bazı kişiler evlerini zengin sanatseverlerin boş vakitlerini harcadıkları konservatuara çevirdiler. Bu sanatseverler, kızlarını yetiştirmeleri için oralara gönderirlerdi. Çünkü her evde şarkı söyleyen bir kız vardı³³⁸.

Hicâzda ilk konservatuar da Emevîler devrinde kurulmuştur³³⁹. Yine bu devrede bazı önemli mûsikî literatürü tertip edilmeye başlandı. Yunus el-Kâtip bilhassa gayret etti³⁴⁰.

Bu devrenin ilgi çeken bir adeti de dinleyicilerle sanatkârlar arasına perde koymak hususudur. Sasânîlerden geçme bir âdetti. Halife bilhassa hanımlarla olduğu zaman araya ince bir perde tutmuş; bazan halifenin de bulunduğu seyircilerle sanatkârların yüzyüze geldikleri de olurdu. Müzisyenler, saray haricinde böyle kayıtlarla kayıtlı değillerdi. Müzisyenler, saray haricinde böyle kayıtlarla kayıtlı değillerdi. Tabii şarkıcı câriyeler gerek sarayda, gerekse aile arasında misafirlerini perde tutmadan ağırlamadılar.

İbn Süreyc ve Azze el-Meylâ da, Hz. Hüsey'nin kızı Sekine'nin evinde dinleyiciler huzuruna perde olmaksızın çıktılar. Meşhur şarkıcı Cemile Abdullah b. Cafer için bir program hazırladığında şarkıcı kızlar güzelce giyinip hiç perde olmaksızın görev almışlardır. Diğer taraftan Meşhur hac seferinde ise şarkıcı kızlar perde arkasında vazife yapmışlardı.

Ayşe binti Talha'nın evinde Azze el-Meylâ, Kureyş ileri gelenlerinin hanımlarına şarkı okurken hepsi perde arkasına çekilerek erkeklerden gizlenmişlerdir³⁴¹.

335 Farmer, A History of Arabian Music, 66.

336 Farmer, age., 74 vd.

337 Farmer, age., ay. (Lute: Ud-Tanbur, Mizher)

338 Farmer, age., 67.

339 Farmer, age., 77.

340 Farmer, age., 75.

341 Farmer, age., 67 vd.

Emevîler devrinde Mekkede kıyı mahallelerde bazı evler, konaklar ve lokaller vardı. İbn Süreyc ve Garîz gibi meşhur şarkıcılar her cuma oraya gidip halka karşı yüksek bir yerde konser verirdi. Bazı eşrâf erkek ve kadınların evleri otel gibi idi. İbn Ebi Rebî'a evi gibi ki, İbn Süreyc ve diğer bazı muganniler oraya devamlı gidip gelirlerdi. Kendisi de şarkıcı câriyeler alıp satardı. Abdullah b. Hâris'in kızı Süreyyânın evi de aynı idi. Garîz, Yahyâ Kayl, Süreyyâ, oradan yetişmişlerdi.

Bazı yerlerin şarkıcısı belli idi. Bazı kulüplerde, bazan eşrâf salonlarında, dinleyicilere konser verirdi.

Düğün, sünnet toplantıları, Hac mevsimi yollarda, Ebû Kubeyste, Minâda, hacılar birbirine girerdi. Ata b. Ebi Rebâh (114 /732) gibi fakihlerin de bulunduğu Mekkeliler bunları dinlemeye gelirdi³⁴².

D) Mûsiki Hakkında Tâbi'in Fakihlerinin Görüşleri

Gerek sarâyda gerekse halkın hayatında durmadan faaliyet gösteren mûsikînin durumu hakkında devrin âlim ve fakihleri değişik görüşler beyân etmişlerdir. Gelişen ve değişen cemiyet hayatının yeni görünüşlerinin İslâmî cemiyet hayatına uyup uymadığı münâkaşa edilmiştir.

İbn Kelbî (146 h.) ve Heysem b. Adıyy anlatıyorlar: Abdullah b. Cafer (80 /699), Medine sokaklarında dolaşırken bir ğınâ işitti, kulak verdi. Bir câriyenin hazin ve rakik sesi idi. Şu şarkıyı okuyordu:

قَلِّ لِّلْكَرَامِ يَا بَنَّا يَلْجِئُوا - مَا فِي التَّصَابِي عَلَى الْفَتَى حَرَجٌ

(Söyle kapımızda bekleyen kerim insanlara, buyursunlar, eğlenceye meyilde yiğide günâh yoktur.) Abdullah b. Cafer, bineğinden indi. İçeri girip dinlemeye devam etti³⁴³.

Sa'id b. el-Müseyyeb (94 /713) tâbi'inin büyüklerindedir. Ğınâ dinler ve ondan zevklenirdi. İbn Abdilberr rivâyet eder: Bir gün Sa'id b. el-Müseyyeb Mekke sokaklarından birinde -Kâdî b. Vâil'in evinde şarkı okuyan el-Ahdarî işitti. Şarkı şu idi:

تَضَوُّعُ مَسْكَا بَطْنِ نَعْمَانَ إِذَا مَشَتْ - بِه زَيْنَبُ فِي نَسْوَةِ خَفْرَاتِ

(Muhafız kadınlar arasında Zeynep onunla yürüdükçe Nu'manın göbeğinden misk kokuları saçılıyordu.) Sa'id b. Müseyyeb ayaklarıyla tempo tutarak iştirak etti, ve "Vallahi çok hoş bir eser.", diyerek bir şiir okudu³⁴⁴.

342 Dr. Ş. Dayf, es-Şiru'l-ğınâ'i, 64 vd.

343 İbn Abdirabbih, el-Ikdu'l-ferid, c.: 7, s.: 22.

344 Nablûsî, İzâhu'd-delâlâlât, 39.

Fakih Evkas el-Mahzûmî ilk zamanlar konserlere devam edermiş. Annesinin, ona, "Sen çirkinsin, şarkıcılarla düşüp kalkman yakışmıyor, fıkıh öğren ki, Allah onunla çirkinliğini giderir, eksikliğini tamamlar." diyerek ikazı üzerine fıkıh öğrenip Mekke kadılığına kadar yükselmiştir³⁴⁵.

İbn Ebî Atik, fakih, âbid, zâhid bir zât olarak câriyelere şarkı öğretirdi. Dinlemesi meşhurdur. Neşeli biri idi³⁴⁶. Birgün halası Hz. Ayşenin huzuruna girdi. Başını halasının kucağına veya dizine koyarak şu şarkıyı okudu:

“وَمُغَيَّرَ حَجَلَ جَرَزْتُ بِسِرِّجِلِهِ - بَعْدَ الْهُدَى لَه قَوَائِمُ أَرْبَعُ”
 “فَاطِرَبَ زَمَانَ اللَّهِوْ مِنْ زَمَنِ الصَّبَا - وَانزَعْ إِذَا قَالُوا أَلَيْسَ بِنَزَعِ”
 “فَلَيْسَ تَيْسَ عَلَيْكَ يَوْمَا مَرَّةً - يَيْكِي عَلَيْكَ مَعْنَعًا لَا تَسْمَعُ”

Hz. Ayşe, oğulcağızım, bu gün bırak, diyerekten söylemekten menetti³⁴⁷.

Muâviye zamanında Mekke valisi bulunan Eban b. Osman b. Affân Tuveys i dinlediği zaman alkışlayarak bağına bastı ve alından öptü³⁴⁸.

Hasan Basrî (110/728) gınâyı methetmiştir. Şöyle ki, bir adam Hasan Basriye, yâ Ebâ Sa'îd, gınâ hakkında ne dersin diye sorduğunda, Allahın taatına ne güzel yardımdır. Kişi onunla Allahın rahmetine vâsıl olur, dostuna yardım eder, dedi³⁴⁹. Adam sorusunun bu olmadığını ve insanın mûsikî söylemesi hakkındaki fikrini sorduğunu söyledi. Hasan Basrî, "Nasil mûsikî okumak?", deyince; adam avurdularını şişirip burnuna üflemeye başladı. Bunun üzerine Hasan Basrî, "Vallâhi, yiğenim akıllı bir insanın ebediyyen bu şekilde yapacağını sanmıyorum" dedi. Böylece Hasan Basrî, bu şekilde ağız eğerek yüzünü çirkinleştirmeyi kerih gördü. Gınâyı kerih görmüş olması da mümkündür. Zirâ ehli Irâk'ın tarîkidir³⁵⁰.

Ayrıca tâbi'nin büyüklerinden olan Sâlim b. Amr (106/724), Hârice b. Zeyd (100/718), Kâdi Şurayh (78/694), Sa'îd b. Cübeyr (95/714), Âmir eş-Şa'îbî (103/721), Abdullah b. Ebi Atik, Atâ b. Ebi Rebâh (114/732)

345 Dr. Ş. Dayf, eş-Şi'ru'l-gınâ't, 67. Aynı konu İmam Mâlik bin Enes için nakledilir. Fecri'l-İslam, Terc. Serdaroğlu Ank. 1976, s. 266.

346 Nâblûsî, İzahu'd-delâlat ay.

347 İbn Abdirabbih, el-Ikd..., c.: 7, s.: 22.

348 İbn Abdirabbih, age., c.: 7, s.: 29.

349 İbn Abdirabbih, age., c.: 7, s.: 10 vd.; A. Teymur, el-Mûsikî, ve'l..., 14.

350 İbn Abdirabbih, age. ay.

Muhammed b. Şihâb ez-Zühri (124/734) ve Sa'd b. İbrâhîm ez-Zühri (801 m.) de şarkı dinlemişlerdir³⁵¹.

Kâsım b. Muhammede bir adam gınâ hakkında sordu. O da, "seni ondan mehyederim ve sana çirkin görürüm" dedi. Adam, "Haram mı ki"?, dedi. Kâsım b. Muhammed, "Bak yiğenim, Âllah hakla bâtilı ayırırken gınâyı ne tarafa koyar?" demiş³⁵²; adam, "Batılla berâber koydu", deyince Kâsım b. Muhammed de "Öyleyse kendine danış, dedi"³⁵³.

Amr b. el-Esam'ın karısı anlatır: Komşumuz saîd b. Cübeyr'in meclisine uğradık. Beraberimizde elinde defi ile bit de cariyeye vardı. Şu şarkıyı okuyordu:

لئن فتننى فهى بالأس أفئنتت - سعيداً فأمسى قد قلى كل مسلم
وألقى مفاتيح القرارة واشترى - وصال العوانى بالكتاب المتعم

Bunun dinleyen Saîd, "Yalan söylüyorsun, yalan söylüyorsun", diye cariyeyi takbih etti³⁵⁴.

İbrahim en-Nehâi (96/715) "Ğına kayılda nifak bitirir." diyorlar, diye İbn Abbasın hadis olarak naklettiği sözle aleyhe fikir beyan eder³⁵⁵.

Mücahid (104 h.) Kıyamette bir münadî, "Kulaklarını ve seslerini lehvîden ve Şeytan mizmarlarından alıkoyanlar nerde?, Allah onları misk kokuları içinde cennet bahçelerine almakta ve meleklere, "kullarımın beni tahmidini ve temcidini dinleyin ve onlara korku olmayacağını ve mahzun da olmayacaklarını haber verin" buyurur, diyerek nida eder³⁵⁶.

Dahhâk (105 h.) ise "Ğına, malı eksiltene³⁵⁷ malı bozan³⁵⁸, Rabby gazablandıran ve kalbi ifsad edendir³⁵⁹, diyerek aleyhte fikir beyan eder.

İbn Süreyc, hadis okuttuğu bir mecliste Abdullah bin mübarek ve bir çok Iraklıların da bulunduğu sırada İbn Teyzean huzura girince, ona şarkı söylemesini emretmiş. O da İbn Süreycin Minada söylediği

351 Şevkânî, Neylu'l-evtâr, VIII, 102.

352 Âlûsî, Ruhü'l-maânî, VI, 463; Süyûtî, ed-Dürri'l-mensûr, V, 159; el-misbâh, 101-b.

353 Nübeyrî, Nihâyetü'l-ereb, IV, 135.

354 Nübeyrî, age., IV, 190; Makdisî, Kitabü's-semâ, 10-a.

355 Süyûtî, ed-Dürri'l-Mensur, V, 159.

356 Süyûtî, age, V, 153; Cabirden bir rivayetin tesirinde.

357 Âlûsî, Rûh u'l-Beyan, c.: 21, s.: 60.

358 el-Misbâh, 101-b.

359 Âlûsî, age., ay; Nübeyrî, age., IV, 135; el-Misbâh, 101-b.

bir şarkıyı okumuş, Iraklılar sormuş. “Biz hoş karşılamayız” demişler. “Receze ne farkı var?, onu tasvibediyorsunuz, bunu etmiyorsunuz, diye cevap vermiştir³⁶⁰”.

Ali b. Hüseyin ise, “Barbat çalan cariye muteber değildir³⁶¹” diyerek görüş beyan etti.

Ebû Mansûr el-Bağdâdî, semâ hakkındaki bir eserinde, “Şüreyh (78/697) beste icâdeder ve onu kibir ve azametle câriyelerden dinlerdi”. diye nakleder³⁶². Atâ b. Ebi Rebâh (114/732) ve Âmir eş-Şa’bî (103/722) nin de çok derin ilim ve takvâları yanında sesleri, sakil-i evvel, sakil-i sânî gibi mertebelerine taksim ederek bestekârlıkla meşğul olurlardı³⁶³.

El-Ikdu’l-ferid şöyle nakleder: Mekke vâlisi Muhammed b. İbrâhîmin yanında mûsikî hakkında ihtilâf hâsıl oldu. Vali de İbn Cüreyc (767 m.) ve Amr b. Abîde adam gönderdi. Adam onlara sordu. İbn Cüreyc, “Onda bir beis yok. Ata b. Ebirebâh’ın çocuğunun sünnet düğününde şarkıcı Garîz ve İbn Süreyc vardı. Zî-Tuvâ’da İbn Süreyci karşıladığında coştı³⁶⁴. El-Ebcer³⁶⁵ şarkı okuduğu zaman Ata b. Ebi Rebâh şarkıcıya, sus demedi. Sustuğu zaman da, devam et, demedi. Ancak lahin yaptığı zaman kabul etmedi”, diye cevap verdi.

Amr b. Ubeyd ise, Allah”, o, herne söz atarsa muhakkak yanında hazır bir gözcü vardır”³⁶⁶ buyurmuyor mu? Gınâyı hangisi yazacak? Sağdaki mi, soldaki mi? Burada İbnucüreyc, “hiç biri yazmaz. Zira, o his onların kendi aralarındaki sözleri, câhiliye haberleri ve şiir inşâdları gibi çağrıdır”, der³⁶⁷.

Bayram eğlencesi hususunda ise Şa’bî (103/722)’den gelen şu rivâyet nakledilir: İyâz el-Eş’arî, bir bayram günü, bana ne oluyor ki onları def çalmıyorlar görüyorum?! Zirâ o sünnettir, demiştir³⁶⁸.

Kur’ân-ı Kerimi kırâat hakkında da şu rivâyet nakledilir: Âsım, İbn Cüreyc’den nakleder. Cüreyc der ki, “Atâ’ya hidâ ve ğnâ ahkâmı üzere Kur’an kırâatından sordum. O da bir beis yoktur kardeşim oğlu”, dedi³⁶⁹.

360 Dr. Ş. Dayf, eş-Şi’ru’l-ğınâ’i, 66.

361 Süyûtî, age, V, 160.

362 Nâblûsî, İzâhu’d-delâle, 39.

363 Nâblûsî, age., ay.,

364 Dr. Ş. Dayf, eş-Şi’ru’l-ğınâ’i, 66.

365 Nâblûsî, age., 40.

366 Kâf sûresi, 17. Ayetin mefhum olarak ifadesi.

367 İbn Abdırabbih, el-Ikd..., c.: 7, s.: 11.

368 Makdisî, k. es-Semâ, 17-b.

369 İbn Abdırabbih, age., 9.

E) *Hulâsa*

Bu devreyi şöyle özetleyebiliriz: Halifeler umûmiyetle mûsikî ile ilgilenmişler, hatta içlerinden beste yapanlar bile olmuştur. Müzisyenler korunmuş, mûsikî müsâbakaları tertib edilmiş, konserler verilmiştir.

Mûsikî faaliyetlerinde ileri giderek sefâhete vardiğeranlar da olmuştur. Bazı halifeler ise mûsikîye, karşı tavır takınmışlardır. Bu karşı oluş sanatkârları hadım ettirecek, sürgüne gönderecek kadar ileri gitmiştir.

Devrin ünlü sanatkârı Cemile ve seçkin müzisyenler topluluğu, şâirler ve sanatseverlerden müteşekkil hac seferi bu devrede olmuş, İslâm'da ilk konservatuar, mûsikî literatürü çalışmaları yine bu devirde meydana gelmiştir. Mûsikî alabildiğine gelişmiş, halk yakından alâkadâr olmuştur.

Zenginlerin konakları ve lokaller mûsikî merkezleri durumunda olmuşlar, çalgı âletleri çeşitli, şarkıların bol olduğu bir devre olmuş.

Düğün, sünnet v.b. cemiyetlerinde mûsikî bol bol görülmüştür.

Fakîhler ise farklı görüş ve tutumda olmuşlar. Bunlardan da, "Mah iflâs, kalbi ifsâd eder", diyerek aleyhde olanlar olmuş. Dinleyenler, zevklenenler olmuş. Aralarından bestekârlar çıkmış. Düğün ve bayramlarda eğlence seyredenler, elhân ile kırâatte beis görmiyenler olmuştur.

Hulâsa, gerek halifelerden gerekse fakîhlerden bir kısmı mûsikîyi tasvib edenler, dinlendirici ve insanda yüksek duygular meydana getirdiği gerekçesi ile tasvib etmişler. Aleyhte bulunanlar ise onda kötülük, ferdin karakterini düşürücü mâhiyette tesir görmüşlerdir.

Her iki tarafın da çaba gösterdiği nokta insanın meşru hudutlar içerisinde idâme-i hayât etmesidir. Bir taraf, "Şöyle olursa huduttan çıkmış olmaz" diğér taraf, "Böyle olursa hududdan çıkmış olmaz", diye kendilerini müdâfaa etmişlerdir.

NETİCE

İslâmın ilk devresindeki mûsikî görüş ve yaşayışını konu edinen araştırmam burada sona ermiştir.

Araştırmamın sonunda vardığım umûmî netice şudur:

Kur'ân-ı Kerimde mûsikî hakkında sarîh bir ifade mevcûd değildir. İlgili âyetler üzerindeki tevillerde ise müfessirler tarafından umumiyetle aleyhde fikir beyân edilmiştir.

Diğer hadis ve haberlere gelince: bunlarda mevzu müsbet ve menfi yönleriyle işlenmiştir. Bu hususta gaye ferdin kemâli, ölçü ise İslâmın kemâl prensipleridir. Binâenaleyh kişinin süflî temâyüllerine hitâb ederek onu bu yolda kamçılaman, şehvet duygularını artıran, Allahı zikirden alıkoyan ve böylece kemâl yolundan çeviren şekliyle mûsikî kötülenmiş, aksi ise tasvib edilmiştir.

Rasûlullahın ve onun aziz ashâbının yüksek anlayış ve yaşayışını hesaba katmadan veya hesaba katmaz gözükererek lehte ve aleyhte serbestçe fikir yürütenler olduğu gibi, bu hususta ifrat ve tefrite varanlar da olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

Ahmed b. Hanbel,

. *el-Müsned*, Mısır, 1313 h.

Ahmed Na'im,

. *Buhâri Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercümesi*, İstanbul, 1938.

Ahmet Teymur Paşa,

. *el-Mûsiki ve'l-ğınâ inde'l-arab*, I, tab'ı, 1963.

Âlûsî, Şihâbüddîn Mahmûd,

. *Rûhu'l-ma'âni...*, Mısır, 1301;

Askalânî, İbn Hacer Ahmed b. Ali,

. *el-İsâbe fi temyizis-sahâbe*, Mısır, 1353/1939.

Başmil, Muhammed Ahmed,

. *İşkâtü'r-ruâ' bi-edilleti tahrîmi'l-ğınâ'i ve's-semâ'*, Mekke, 1381 / 1961.

Buhâri, Muhammed b. İsmâ'il,

. *Kitâbu's-Sahîh*, Matba'a-i Âmire baskısı.

Corci Zeydan,

. *İslâm Medeniyei Tarihi*, Terc. Zeki Meğamiz, 1-5 Üçdal, İstanbul, 1978.

Farmer,

. *A History of Arabian Music*,

Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed b. Muhammed,

. *İhyâ'ü ulûmi'd-din*, Kâhire, 1956.

- Hamîdullah, Prof. Dr. Muhammed,
 . *İslâm Peygamberi*, İstanbul, 1388/1969.
- Hatîbi'-Bağdâdî,
 . *el-Fakîh ve'l-mütefakkîh*, Köprülü Ktp. 392.
- Hüseyin Heykel, Muhammed,
 . *Hayâtü Muhammed*, Mısır, 1960.
- İbn Abdilberr, Ebû Amr Yusuf b. Abdillâh el-Nemerî,
 . *el-İstiâb*, Mısır, 1358/1939.
- İbn Abdirabbîh, Ahmed b Muhammed el-Endülüsî,
 . *el-Ikdü'l-ferid*, Mısır, 1940.
- İbn Kesîr,
 . *Tefsîru'l-Kur'ânî'l-azîm*, Mısır, 774 (777)
- İbn Teymiyye, el-Harrânî,
 . *Mecmûatürresâilî'l-kübrâ*, Kahire, 1323?
 . *Mes'eletü s-semâ*, Süleymâniye, Şehid Ali paşa, 1512.
- İsfahânî, Ebu'l-Ferec,
 . *Kitabül'eğânî*, 1-21 Cild, Mısır, Matbaa-i tekaddüm, Tarihsiz,
 4 cildlik Fihrist, Matbaa-i Cumhuriyye, Mısır, 1323.
- Kettânî, Muhammed el-Hasan,
 . *et-Terâtibu'l-idâriyye...*, Rabat, 1346.
- Makdisî, Ebu'l-d Fadl Muhammed b. Tâhir,
 . *Kitâbu'l-melâhi*, Topkapı, Sarayı,
- Mansûr Ali Nâsîf,
 . *et-Tâc...*, Bağdad, 1961.
- Mes'ûdî, Mürücü'z-zehab Tahkik Muhammed Abdulhamid,
 1-4, Matbaatü's-Seâde, Kahire, 1964
- Mevlânâ Şibli,
 . *İslâm Tarihi Asr-ı Saâdet* (terc.: Ö.R. Doğrul), İst., 1348/1928.
 . *Kitâbu's-semâ*, Köprülü Ktp., 391.
- Mufaddal, b. Sellâme, Ebû Tâlib,
 Muhammed F. Abdalbâki,
 . *el-Mu'cemu'l-müfehres li elfâzıl Kur'ân...*, Kahire, 1378.
 . *el-Lü'lü'ü-ve'l-mercân*,
- Muhammed el-Hâmid,
 . *Hükmü'l-islâm fi'l-ğınâ*, Hama, 1386.

Nâblûsi, Abdulgani,

. *İzâhu'd-delâlât, fi semâ-il-âlât*, Dimaşk, 1302.

Nüveyri, Şihâbuddin Ahmed b. Abdilvahhâb,

. *Nihâyetü'l-ereb fi fûnûni'l-edeb*, Mısır, 1938?

Okiç, Tayyib,

. *Kur'an-ı Kerimin Üslûb ve Kırâatı*, Ankara, 1965 s, 17

Osman Zeki,

. *Tarikati Muhammediyye terc.* İstanbul, 1308.

Sıddîk Hasan Hân,

. *Hüsnü'l-üsve...*,

Sofuoğlu, Mehmed,

. *Sahih-ı Muslim ve Tercemesi*, İst., 1968.

. *Usûlu Hadis* (teksir notları)

Süyûtî, Celâlüddin,

. *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-mesûr*, Mısır, 1314.

. *el-İtkân fi ulûmi'l-kur'ân*, Mısır, 1306?

Şevkânî, Muhammed b. Ali,

. *Neylü'l-evtâr*, Mısır, 1357.

. *Fethu'l-kadir...*, Mısır, 1335?

Dr. Şevki Dayf,

. *eş-Şi'rulğınâ'i...*, Kahire, 1953.

Tayâlisî,

. *Müsned*, Haydarabâd, 1321.

Wensinck, A.J.,

. *Miftâhu künûzissünne*, Mısır, 1353/1934.

—,

. *el-Mısbâh li-ehlissalâh*, Süleymaniye Kütp. Hacı Mahmut ef. 1607.

—,

. *İslâm Mecmuası*, İst., 1332.

—,

. *Şerhu Siyeri Kebir Tercemesi*,